

Ampt Epe

Historische vereniging voor
Emst - Epe - Oene - Vaassen

Nummer 200 www.ampt-epe.nl

Ampt Epe

Stichtingsdatum 13 oktober 1961

Nr. 200 - december 2014

Redactie: Astrid van Oostveen, Frans Schumacher, Willy Smit en Hannie Tijman
Redactieadres: Berkenoord 33, 8172 AN Vaassen, redactie@ampt-epe.nl

Postadres 'Ampt Epe':
Postbus 114, 8170 AC Vaassen
Website: www.ampt-epe.nl

Het blad verschijnt vijf keer per jaar en wordt gratis toegezonden aan de leden van de Historische Vereniging 'Ampt Epe'. De vereniging stelt zich onder meer tot doel het opwekken en versterken van de belangstelling voor de geschiedenis van Emst, Epe, Oene en Vaassen.

Bestuur:

Voorzitter: Fer Jantzen
voorzitter@ampt-epe.nl

Vice-voorzitter: vacant
voorzitter@ampt-epe.nl

Secretaris: Rudi Labberton, tel. 0578-576251
secretaris@ampt-epe.nl

Penningmeester: Barry Bosch, tel. 0578-616041
penningmeester@ampt-epe.nl

Ledenadministratie: Steven Leijsen, tel. 0578-614664
ledenadministratie@ampt-epe.nl

Website: Fer Jantzen
webmeester@ampt-epe.nl

Leden: Eef Brummel, Aline van Dam, Henk Kloezeman en Aart Schurink

Lidmaatschap: € 15,00 per jaar

Rabobank: NL68 RABO 0160 1866 68 ten name van penningmeester Ampt Epe

I.S.S.N.-nr.: 1383-2026

AANDACHTSPUNTEN

**Ons blad niet ontvangen? Neem dan contact op met S. Leijsen, ledenadministratie.*

**Door uw artikel aan te bieden voor publicatie in ons blad geeft u automatisch toestemming voor digitalisering ervan na vijf jaar, door óf de vereniging óf de Gelderland Bibliotheek ten behoeve van een publieke website.*

**Lever uw artikel(en) s.v.p. digitaal aan (in een Wordbestand). Mocht u dit niet mogelijk zijn, neem dan contact op met de redactie.*

**Opzegging van uw lidmaatschap dient vóór 1 december, voorafgaande aan het nieuwe contributiejaar, te geschieden (bij de ledenadministratie).*

**Niets uit deze uitgave mag worden vervoelvooudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van 'Ampt Epe'.*

AMPT EPE: 200 NUMMERS STERK!

AART SCHURINK

Ter gelegenheid van het 200^e nummer van *Ampt Epe*, de unieke bron van lokale geschiedenis uit Emst, Epe, Oene en Vaassen, heb ik gezocht naar de pareltjes van *Ampt Epe*.

Ampt Epe

ALLEREERST DE VOORKANT

Al vanaf het eerste nummer (februari 1963) staat fier op de voorkant het 'Zegel des Ampts Epe', met het rode hert. En zo hoort het ook. In eerste instantie werd de naam 'Oudheidkundige vereniging gemeente Epe' gehanteerd, later werd deze veranderd in 'Historische vereniging in de gemeente Epe'. Vanaf nummer 138 prijkt de huidige naam 'Historische vereniging voor Emst-Epe-Oene-Vaassen' op de cover. En ook dit hoort zo. Vanaf nummer 13 (januari 1968) tot nummer 98 (maart 1992) heet het 'Mededelingenblad', daarna alleen *Ampt Epe*. Een enkele keer stond men wat frivoliteiten toe op de voorkant, zoals 'Bezoek onze website: www.ampt-epe.nl' op nummers 146 en 147, of werd er zelfs, na de eerste pogingen in kleur te drukken, vanaf nummer 154 tot en met 169 een kleurenfoto op de voorkant afgedrukt. Vanaf het eerste nummer van 2009 (nummer 170) is het blad ingrijpend veranderd. Het is een behoorlijke kwaliteitsverbetering geworden door onder meer een wijziging van het formaat (van A5 naar B5), een ander lettertype, de Veluwe-kaart als nieuwe achtergrond van de voorkant, en prachtige scherpe foto's (vanaf nummer 185 in kleur). Echt iets om trots op te zijn!

PARELTJES VAN DE INHOUD

Ook inhoudelijk is *Ampt Epe* altijd een bron geweest van lokale geschiedenis. Hierna mijn keuze van enkele in het oog springende voorbeelden.

Bier brouwen

Iets wat velen interesseert is bier brouwen. We vinden in ons blad dan ook in verscheidene nummers verhalen over bierbrouwerij Het Anker. Zo werd op 22 maart 1619 Gerrit Aarts geboren, die omstreeks 1640 brouwer werd in de Oosterenk; vandaar zijn naam Gerrit Aarts de Brouwer (later Gerrit Brouwer). Aarts zoon Gerrit zette in 1700 de brouwerij en boerderij voort. Tot 1845 bleef de brouwerij in handen van het geslacht Brouwer, waarna deze overging naar zwager Lubbertus van Gervink. De heer Bake, later Van Leeuwen, volgden, totdat in 1879 de brouwerij weer in handen kwam van het geslacht Brouwer. Annes Johannes Brouwer hief echter in 1891 de brouwerij op. De brouwerij werd verhuurd aan melkfabriek Onze Fabriek. In 1913 werden de gebouwen van de brouwerij afgebroken. Annes Jo-

Op de tekening De Neustrink gezien vanuit het zuidoosten; de ansichtkaart (met dank aan Gert van den Esschert) geeft een beeld vanaf precies de andere kant.

hannes Brouwer liet op die plek het woonhuis De Oosterenk bouwen. De tekening hiernaast is van de boerderij die op de plek van het dubbele huis De Neustrink (hoek Zuu-

kerweg/Kweekweg) heeft gestaan.

Dit en nog veel meer kunt u lezen in de nummers 1, 4, 10, 24, 67, 81, 105, 116, 122 en 187. Van brouwerij De Wuuste werd in nummer 188 verslag gedaan.

Boekweit

Eigenlijk best veel informatie is te vinden over boekweit. Naast de schapenhouderij was de ver-

bouw van boekweit het hoofdbedrijf van de Veluwse boeren. De boekweitmarkt (tegelijk met de weekmarkt opgericht in 1854) was zeer belangrijk. Eerst werd deze gehouden tussen de bomen van de kerk, later was er meer plek toen het kerkhof vlak werd gemaakt. Met de Eper Kermis (laatste donderdag in september) werd veel boekweit aangevoerd, het meeste echter kwam in oktober, vooral met Sint Pieter. Door het gebruik van kunstmest (men kon op minder goede grond ook rogge verbouwen) liep de aanvoer van boekweit terug, totdat in 1880 deze markt werd opgeheven.

Dobbele Gelle, Stadhouderskuil en Putterkoppel

In de nummers 6, 50, 67, 127 en 137 werd aandacht besteed aan gedenkstenen en de opschriften daarvan. De Koningskuil of Stadhouderskuil ligt in de Dobbe Gelle. (De naam Dobbe Gelle wordt uitgelegd in nummer 50, evenals het Heimerse Putje in nummer 137.) Het gedenkteken is in stukken en overwoekerd. Het opschrift (van Dr. E. Laurillard) luidt:

*Een ruige kuil in kale hei,
En dan zoo'n naam vol glorie!
Ja, maar die naam roemt niet de plek,
't is roem in haar historie.*

Het opschrift van het gedenkteken bij de Putterkoppel is als volgt:

*In 't hart van dit Hoogopgaand Bosch
ligt een kuil, Misschien eenmaal voor rechtspraak verkoren
Ofwel tot een plek waar der Maalmannen mond
Zich op 't stuk van bebossching deed hooren
Den landen tot heil; ook door hun overleg
Werd ontginning verbreid of geboren.*

Volksliederen en een feestlied voor Oene

Het Gelders Volkslied (Gelders Dreven, in nummer 19), het Vaassens Volkslied (nummer 12) en het Tongerense Volkslied (nummer 90) krijgen royale aandacht met de volledige tekst. Ook het feestlied Oene ter gelegenheid van 'Epe-Oene 800 jaar' geschreven door Janny Jalvink-Hillebrand (muziek: Jan van Neck) krijgt volle aandacht. De volledige tekst staat in nummer 39. Het begint zo:

*Daar midden in ons landje
in d' Ijsselvallei,
ligt vriendelijk acht eeuwen lang
een dorp, daar wonen wij.*

Om vervolgens zo te eindigen in een terugkerend refrein:

*Oene, ons dierbaar bovenal,
waar ik steeds naar terugkeren zal.*

Themanummers

Er zijn ook themanummers verschenen – een heel nummer over één onderwerp – zoals:

- De bevrijding 1945 (nummers 151 en 152) en een speciale uitgave over de bevrijding van Epe, Emst, Oene en Vaassen (nummer 110)
- Viering Vaassen 1100 jaar (dubbelnummer 94/95)
- Elizabeth Maria Post (2006, en in enigszins gewijzigde vorm opnieuw uitgegeven in 2013)
- 200 jaar notarissen in Epe (nummer 189, 2012).

Natuurlijk is dit slechts een kleine bloemlezing uit de vele artikelen die *Ampt Epe* kent. Het geeft aan hoe divers de artikelen kunnen zijn. Op de website www.ampt-epe.nl staan onder de rubriek Publicaties twee indexen op de nummers van *Ampt Epe*. Alleen al de Trefwoordenindex bestaat uit 228 pagina's! De indexen worden bijgehouden door streekarchivaris Gerrit Kouwenhoven. Een woord van dank is hier dan ook op zijn plaats. De nog verkrijgbare oude nummers zijn te bestellen bij stevenleijzen@ampt-epe.nl.

Dank is ook verschuldigd aan de vele schrijvers en natuurlijk aan ons onvolprezen redactieteam, dat het altijd maar weer voor elkaar krijgt om *Ampt Epe* een sieraad te laten zijn van de lokale geschiedenis!

TWEEHONDERD NUMMERS

FER JANTZEN

Het was in maart 2005 dat Evert de Jonge in het honderdvijftigste nummer van *Ampt Epe* een begeleidend stukje schreef. Het werd uiteindelijk een heel stuk. Uit 149 nummers tekende hij hoogtepunten op vanaf het eerste blad, dat in februari 1963 verscheen, twee jaar na de oprichting van de vereniging, tot aan nummer 149, eind 2004. Ja, en hoe ging dat? Van Cor Schut, de beheerder van het verenigingsarchief, leende hij alle 149 exemplaren en ging aan het werk. Een reis door de tijd noemde hij het.

Hoe pak je dat nu, negen jaar later, aan? Het is niet mijn bedoeling op de inhoud van de daaropvolgende vijftig nummers van *Ampt Epe* in te gaan. Wel ga ik eens kijken wie zoal bijdragen leverden aan deze nummers. Daarvoor heb je tegenwoordig niet meer de tijdschriften zelf nodig. Een verarming, zult u zeggen? Enerzijds wel; anderzijds een efficiënte manier om een onderzoek te starten. 'Internet' is het toverwoord. Steeds vaker start een onderzoek aan de huiskamertafel waar je archieven kunt bezoeken, vaak al documenten kunt inzien en kennis kunt nemen van de verschillende indexen en toegangen. Een bezoek aan het archief levert daardoor vaak meer resultaat op dan vroeger, toen het zoeken daar moest beginnen.

Zo kijk ik op onze website www.ampt-epe.nl onder *Publicaties* en verder onder *Indexen op nummers van Ampt Epe*. Daar vind ik onder andere een Trefwoordenindex en een Index op auteurs, met de door hen geschreven artikelen. Deze indexen worden bijgehouden door Gerrit Kouwenhoven, onze streekarchivaris.

Het noemen van namen van leden die bijdragen leverden aan de afgelopen vijftig nummers van *Ampt Epe* houdt het risico in dat mensen die niet genoemd worden zich gepasseerd voelen. Ik beperk mij daarom tot enkele namen.

Freek Bomhof, die zijn kennis over Vaassen beschrijft. *Lijda van den Bremen-Jonker* met haar prachtige karakterstukjes. Vanaf nummer 138 heeft zij bijna 50 bijdragen aan ons blad geleverd. Fantastisch! *Wim van 't Einde* droeg bij met artikelen over een veelheid van onderwerpen. *Jan de Graaf* schreef een uitmuntende reeks over de Oener kerkgeschiedenis. *Dianne Hamer* beschreef kunstenaars en kunstuitingen in en om onze gemeente. *Evert de Jonge*, die ons de laatste nummers meeneemt langs het Hanendorp; al meer dan vijftig artikelen over onze cultuurgeschiedenis verschenen van zijn hand. *Henk Kloezeman* is duidelijk thuis in Emst. *Gerrit Kouwenhoven* schrijft al heel lang voor ons; zijn eerste artikel schreef hij al in nummer 75. *Frans Schumacher* is kenner van Vaassen. *Willy Smit-Buit* schreef onder andere over Teunis van Lohuizen. *Peter Stork* is specialist op het historisch grondgebruik in de gemeente Epe; al meer dan twintig artikelen verschenen daarover. Zijn eerste bijdrage over de geschiedenis van de omgeving van Epe verscheen al in nummer 5

van ons blad. *René Taselaar* vertelde ons over de oorlog en het verzet. *W. Terwel* noem ik hier in het bijzonder: tussen de nummers 5 en 183 verschenen ruim 120 artikelen van zijn hand. Tot slot *Jan van Zelle*m met zijn vele artikelen over de Grote Kerk te Epe.

Het is bewonderenswaardig dat zo veel leden steeds weer bereid zijn een bijdrage te leveren aan ons blad. Door de leden, voor de leden. Ik zei al: niet iedereen kan ik noemen. Kijk zelf maar eens op het genoemde overzicht, dat is bijgewerkt tot en met nummer 193 en 33 bladzijden telt. Het Trefwoordenoverzicht is vele malen groter. Het heeft 228 bladzijden met onderwerpen die in de afgelopen vijftig jaar aan de orde kwamen.

Van links naar rechts de huidige redactie: Frans Schumacher, Hannie Tijman, Astrid van Oostveen en Willy Smit-Buit. Rechts Dianne Hamer, die vanaf nr. 200 geen redactielid meer is.

Genoeg over de schrijvers, nu de redactie! Zonder enthousiaste redactie komt zo'n voortreffelijk blad niet bij u in de bus. Contact met de schrijvers, onderling contact en contact met de drukker. Onderling afstemmen en tijdsdruk.

Aan kopij ligt het niet. Niets is vervelender dan dat een redactie zelf zijn blad moet zien te vullen. Deze redactie kan zich op de inhoud en de uitvoering richten. En die zijn uitmuntend. Onlangs is de uitvoering aangepast door het toevoegen van steunkleur en kleurendruk van hoge kwaliteit. Het blad 'ligt goed in de hand' en heeft een plezierig lettertype.

De redactie bestaat thans uit Astrid van Oostveen, Frans Schumacher, Willy Smit-Buit en Hannie Tijman. Dianne Hamer, die met Hannie Tijman al vanaf 2004 deel uitmaakt van de redactie, heeft te kennen gegeven te stoppen als redactielid. Vanaf deze plaats dank ik haar voor haar voortreffelijke werk. Ik noem ook nog Lijda van den Bremen en Wim van 't Einde die tijdens het verschijnen van de laatste vijftig nummers ook een tijdlang redactielid waren.

Allen verdienen een groot compliment voor hun inzet en ik kijk vol vertrouwen uit naar de komende vijftig nummers van *Ampt Epe*, waarover uw volgende voorzitter vast wel weer iets moois weet te vertellen. Wie weet, misschien wel digitaal.

PRIJSVRAAG: TWAALF VRAGEN VOOR U (1)

ZIE OOK BLZ. 36/37

Vraag 1 (foto boven):
Aan welke weg stond dit
textielabriekje?

Graag willen we een ludiek tintje
geven aan dit 200e nummer door
een prijsvraag uit te schrijven.
Op de Ledenjaarvergadering van
2015 worden de prijswinnaars be-
kendgemaakt.

Inzendingen **vóór 1 maart 2015**
naar:
→ redactie@ampt-epe.nl of
→ postadres redactie

Vraag 2 (foto rechts):
Welk bedrijf zien we op
deze foto?

Vraag 3 (foto links):
Op deze plek vinden we anno
2014 snackbar 'De Halte'.
Kort na de Tweede Wereldoor-
log deed deze woning dienst
als

Vraag 4:

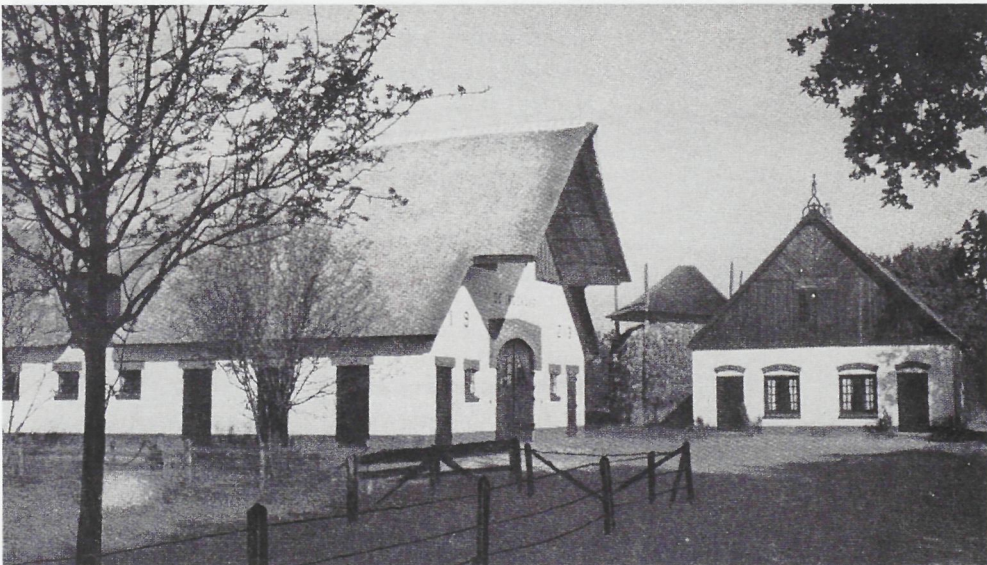
Wat was de naam van deze garage aan de Hoofdstraat (nu garage Broekhuis)?

Vraag 5 (foto onder):

a/ Wat is de functie van dit huisje op de voorgrond, en b/ waar stond het?

Vraag 6:

a/ Wat is de naam van deze kampeerberderij, en b/ aan welke weg ligt de kampeerberderij?

DE 'OMKEER VAN ZAKEN' EIND 1813, BEGIN 1814 DE KOZAKKEN VERJAGEN DE FRANSEN

G. KOUWENHOVEN

In november 2013 was het tweehonderd jaar geleden dat de Kozakken in onze streken rondzwierven. Voor streekarchivaris Gerrit Kouwenhoven een goede reden om de archieven in te duiken. Hieronder zijn boeiende verslag.

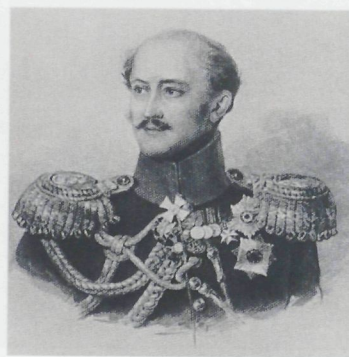
In 1813 kreeg het grote imperium van keizer Napoleon, waar Nederland toen ook bij hoorde, geduchte klappen. Bij Leipzig leden de Franse legers een gevoelige nederlaag in de 'Volkerenslag' van 16 tot 18 oktober 1813. Deze slag werd uitgevochten door de coalitielegers van Rusland (waaronder Kozakken), van Pruisen, Oostenrijk en Zweden tegen het Franse leger. Napoleons leger bevatte ook Poolse en Italiaanse troepen en Duitsers van de Rijnbond*. Bij de strijd waren meer dan 600.000 soldaten betrokken; daarmee was het de grootste veldslag in Europa vóór de Eerste Wereldoorlog. Napoleon werd verslagen en gedwongen terug te keren naar Frankrijk, terwijl de geallieerden zich na de slag haastten om hun voordeel te behouden.

Op 10 november 1813 verzamelden zich Kozakken bij het Duitse Neuenhaus, ten noorden van Nordhorn. Generaal Alexander von Benckendorff had opdracht naar de IJssel op te trekken in de richting van Deventer. Volgens eigen zeggen had hij 3.500 man tot zijn beschikking, volgens anderen 4.600 man. Hij kreeg steun van kolonel Lev Alexandrovitsch Naryshkin met drie Kozakkenregimenten, en graaf Chrenyshev met vijf Kozakkenregimenten. De eerste werd naar Zwolle gestuurd, de tweede naar Doesburg. In de herinneringen die hij noteerde, geeft de generaal weinig details over de gebeurtenissen in onze omgeving. Hij legt de nadruk op het westen van het land en de ontwikkelingen daar, zoals de aankomst van de prins uit Engeland op 30 november 1813 en zijn intocht

Links: Portret van keizer Napoleon I. Op 2 december 1804 riep de Corsicaanse generaal Napoleon zichzelf uit tot keizer van Frankrijk. De hermelijnen mantel, staf en troon tonen de macht van de keizer. (Collectie Rijksmuseum)

Rechts: A. Chr. von Benckendorff, naar een aquarel van 1835 door P. Sokoloff. (Uit: 'Gedenboek 1813')

Kadastrale kaart van 1832, met de omgeving van het kozakkenbivak. Onder het midden van de kaart staat het woord Wijhezigt, een buitenhuis. Rechts daarvan een vrij groot perceel, nummer 222. Dit perceel weiland was eigendom van Gerrit Jan Wildeboer, chirurgijn. Dit moet de 'zandige hoogte' zijn waarover wordt geschreven als de plek waar de Kozakken hebben gebivakkeerd. Deze hoogte is nog te herkennen en ligt aan de Stationsweg in Wijhe. Momenteel is de omgeving geheel bebouwd. (Met dank aan de Historische Vereniging Wijhe)

een dag later in Amsterdam, waar hij werd uitgeroepen tot soeverein vorst. (Koning werd hij pas in 1815. Pas in 2015 is het dus gepast om tweehonderd jaar koninkrijk te vieren.)

ZWOLLE EN WIJHE

Op 12 november 1813 kwam zeer onverwachts een bende Kozakken, 25 man sterk, te Zwolle aan. Zij joegen een patrouille gendarmes uiteen en namen enigen van hen gevangen. De Kozakken beweerden dat er snel aanzienlijke versterkingen zouden arriveren. Toen er ongeveer 200 tot 250 Kozakken waren aangekomen, verspreidden zij zich over de IJsseloever van Deventer tot Kampen. De burgemeester van Hattem liet de prefect van Arnhem op die dag het volgende weten: *'als dat de vijand hedenavond in 't naburige Zwolle is binnengekomen, de commandanten van daar zijn hier doorgetrokken bij wijze van retraite.'*

Op 13 november waren de Kozakken met ongeveer 300 man onder leiding van majoor prins Theodor Fedorowich Gagarin ook in Wijhe gearriveerd. De maire* aldaar, Gilles Schouten, had een dag eerder van de Fransen opdracht gekregen om alles wat drijven kon naar de Gelderse oever van de rivier te brengen, dit om te voorkomen dat de Russen er gebruik van zouden maken. De terugtrekkende Franse gendarmes hadden op de 12^e november ook de pont van Wijhe in het ongereede gebracht.

De aangroeiende troepenmacht van Kozakken bivakkeerde bij Zwolle onder de blote hemel buiten de Diezerpoort, en bij Wijhe op het Hof

DE STAD DEVENTER BEREND DOOR DE KOSAKKEN, EN DE KAPITEIN DER GENIE GEWOND, OP DEN 12DEN VAN SLACHTMAAND 1813.

Links: 'DE STAD DEVENTER BEREND (= BESTORMD) DOOR DE KOSAKKEN, EN DE KAPITEIN DER GENIE GEWOND, OP DEN 12DEN VAN SLACHTMAAND 1813.' Ets van Abraham Vinkeles, 1814-1816. (Collectie Rijksmuseum)

De afbeelding rechts toont Théodor Féodorowitch Gagarin, naar een in 1833 uitgevoerde miniatuur van Volkoff. (Uit: 'Gedenkboek 1813').

*Het Franse bezettingsleger van Deventer doet een uitval naar de Kozakken.
Bron: collectie E. Luikens (Callenbach, Neerland's onafhankelijkheid hersteld).*

te Wijhe, een weide aan de noordzijde van het dorp. De burgerij moest hen van eten, drinken, hooi, stro, haver, enzovoort voorzien, maar er waren geen klachten over extreme voorvallen. Het taalprobleem was wel groot.

INTUSSEN AAN DE ANDERE KANT VAN DE IJSSEL

Dankzij de correspondentie van de burgemeester van Hattem in het archief kunnen we een beeld krijgen van het verloop van de gebeurtenissen. De 14^e november, toen de Kozakken al twee dagen in Zwolle lagen, zeurden de Franse verdedigers bij het Katerveer bij de burgemeester om levensmiddelen. Die kon hij niet verstrekken, maar hij legde de mannen in kwartier bij vier goede boeren die hij opdroeg de Fransen te eten te geven. Een dag later stuurde hij wat turf en kaarsen, maar bond de commandant op het hart dat hij wel gewoon moest betalen voor wat hij met zijn mannen at en dronk in de huizen waar zij waren gelegerd en dat het nergens op zou lijken als hij dat niet deed. Weer een dag later gaf de burgemeester aan Gerrit Jonker, die daar in de buurt woonde, opdracht de Fransen van stro te voorzien. Ook op diezelfde 16^e november schreef de burgemeester aan de prefect van Arnhem dat de Zwolse officieren, die zich langs Hattem hadden teruggetrokken, op weg waren geweest naar Deventer. Op de linkeroever was inmiddels een

verdedigingslinie geformeerd van Fransen, die alsmaar om brandstof, kaarsen, eten en drinken vroegen. De burgemeester vroeg dringend om snelle hulp. En dat alles in het Frans: *'les moments sont urgens'*, beklemmende tijden. Een dag later, de 17^e november, schreef hij wanhopig aan de sous-prefect* in Arnhem hoe hij toch moest handelen, omdat er geen voorraden waren waarmee hij de Fransen tevreden kon stellen; hij wilde instructies om maatregelen in deze bijzondere omstandigheden te kunnen treffen. Hij klaagde dat hij in een uthoek op wel twaalf uur afstand van de hoofdstad Arnhem zat, maar slechts zeven minuten van de vijand! (Men liep ongeveer vijf km per uur en drukte de afstanden af in uren gaans.) Wat er die dag rond het middaguur plaatsvond, maakte zijn situatie kritiek. De vijand probeerde namelijk de rivier over te steken.

DE EERSTE POGING OM DE IJSSEL OVER TE STEKEN OP 17 NOVEMBER

In de nacht van 16 op 17 november werd door de Kozakken een overtocht bij Zwolle voorbereid. Vijf roeiboten waren bijeengebracht. Op de 17^e werden enkele vrijwillige, en ook enkele gedwongen, turfdragers bij de steenoven van Greve gebracht om de boten naar IJsselstein (aan de Gelderse dijk) over te roeien. Per boot waren er twee of vier roeiers en zes of acht Kozakken, met piek* en geweer bewapend. De Fransen stuurden vanaf het Katerveerhuis aan de Gelderse kant een korporaal met zes man naar de waard bij IJsselstein om de Kozakken de overtocht te beletten.

Op de waard vonden de Fransen nauwelijks dekking, behalve onder een paar doornstruiken. Zij vuurden voortdurend op de boten die slecht vooruit konden komen tegen de sterke zuidwestenwind. De Kozakken vuurden woedend terug. De Franse korporaal werd door een musketkogel in zijn linkerbil geraakt.

Intussen werd er bij het Katerveer ook geschoten. De Franse post zat daar in het veerhuis van kastelein Jan Ester (geboren 1 mei 1772, tuinman, getrouwd 23 oktober 1812 te Hattem met Aaltje Jans, weduwe van Teunis Wildeman). Een van de Fransen werd dusdanig in de onderbuik geraakt dat hij korte tijd later overleed. Een Kozak die in de veerpont lag te schieten, kreeg een dodelijk schot in het hoofd. Een makker van hem bij de batterij werd ook doodgeschoten. Tussen het Katerveer en de plaats van overtocht waren ook nog enkele Kozakken die naar de overkant vuurden.

Terwijl dit aan de gang was, waren er vele nieuwsgierige Zwollenaren en Hattemers, als echte ramptoeristen, elk aan hun kant onder dekking van de dijken gaan kijken naar de vijandelikheden. Enkele Kozakken op de oever zagen hoe het tegenzat met de boten van hun makkers. Zij ontkleedden zich vervolgens tot op het hemd en gingen te paard, uitsluitend gewapend met hun lans, het koude water in om de rivier over te zwemmen, maar zowel zij als de boten werden door de wind en stroom tegengehouden en moesten terugkeren.

Tevergeefs schreef Hattems burgemeester naar Arnhem: *'Ik vrees voor de nacht. Help me, want ik moet wel 300 man (Fransen) voeden die tussen hier en Kampen liggen.'*

OVERTOCHT BIJ HATTEM 19 NOVEMBER

De opperbevelhebber van de Kozakken, prins Naryshkin, was inmiddels met zijn staf in Zwolle gearriveerd. Hij was ontstemd over het mislukken van de overtocht. Op vrijdag 19 november ging men voor een herkansing.

Er waren twee bronzen drieponder kanonnen (schietende dus kogels van drie pond zwaar) uit een gracht gevist bij huize De Gelder bij Wijhe en de bijbehorende affuiten* waren ook teruggevonden; deze werden naar Zwolle gebracht. Daar werden ze bemand door burgerkanonniers onder leiding van de burger-artilleriekapitein J. Jansen. Een kanon werd naast het veerhuis van het Katerveer gestationeerd en een tweede zette men in een schuurtje bij de geplande oversteekplaats. Dit lukte zonder dat de Fransen het opmerkten, hoewel ze wel konden weten dat er iets ophanden was, gezien de grote massa Zwollenaren die een goed plekje zochten om de volgende aanval te kunnen aanschouwen. De Fransen hadden inmiddels op de 15^e november versterking gekregen, waarvan echter ook weer een groot gedeelte was gedeserteerd. Een officier met 25 tot 30 man hield de oversteekplaats in de gaten.

Op de genoemde vrijdag 19 november vertrokken twee Kozakken te paard en tien tot twaalf te voet met de pont over de IJssel, gevolgd door twee roeiboten met burgers van Zwolle. De twee kleine kanonnen deden van zich horen en verschoten *'stukken van vierkante ijzeren staven van vier of vijf duim lengte'*. Dat was voor de Fransen aanleiding om zich onmiddellijk terug te trekken op Hattem. Daar wilden

KOZAKKEN

Kozakken komen van de Oekraïense steppe ten noorden van de Zwarte Zee en de Kaukasus. Van oorsprong zijn het gevluchte Serven; ze waren een hard en ruig leven gewend. Voor slapen in de sneeuw draaiden ze hun hand niet om; kleding droegen ze in vele lagen over elkaar, een kippetje verslonden ze desnoods rauw en ook konden ze sloten drank op. Ze schuimden altijd de omgeving af, luidkeels 'schnaps' roepend. Als ze een sissend geluid maakten, moest er als de wiedeweerga een pan met veel vet op het vuur worden gezet. Een terugkerend element in de volksverhalen is hun gesabbel op kaarsen die destijds waren gemaakt van schapenvet of bijenwas. Meestal beperkten ze zich tegenover de ingezetenen tot de opeising of desnoods toe-eigening van verbazingwekkende hoeveelheden voedsel en vooral jenever voor zichzelf, en van haver en stro voor hun paarden. Zo werden met name de 'boerenkozakken' getypeerd die een vreemd en gevarieerd uitgedost volk vormden. Het waren met hun paardjes vergroeide vrijbuiters, die voor de hoofdmacht uit het terrein verkenden en daarbij veelal in kleine groepen opereerden. Zij hebben een onuitwisbare indruk achtergelaten. Als ze plotseling opdoemden, veroorzaakten ze alom grote schrik bij de keizerlijke troepen.

Maar er waren ook grotere, ordentelijk geüniformeerde en gedisciplineerde opererende Kozakkenonderdelen. Deze zijn in ieder geval ook in Kampen geweest, gezien een getuigenverslag dat spreekt van nette uniformen.

ze de Dijkpoort voor de Kozakken sluiten, maar baron Van Heeckeren tot Molecaten gaf enkele burgers opdracht om dat te voorkomen. Frans Kreder (geboren 3 november 1764, meester-metselaar) en Hendrik Duing (Duerink, geboren 18 mei 1772, dagloner) gingen tegen de poortdeuren staan en wisten de Fransen met overredingskracht ervan te weerhouden de poort dicht te doen. Onder commando van kapitein Petit trokken zij toen maar in allerijl de Hoenwaardse poort uit, in de richting van Deventer. De Kozakken herstelden eerst de kabel van de veerpont, zodat die weer in gebruik kon worden genomen. Vervolgens gingen er twee man te paard de vluchtende Fransen achterna, tot ruim twee kilometer buiten de stad. Intussen waren er vier Kozakken Hattem binnengekomen, met hun piek op de ene en hun geweer op de andere schouder, op zoek naar achtergebleven Fransen. De Hoenwaardse poort en de Dorpspoort werden gesloten, waarna de Kozakken met acht tot tien man bivak opsloegen bij het Katerveer.

RARE KOZAKKEN

Onze streek maakte dus nu kennis met de Kozakken van wie hun geduchte reputatie hun al vooruit was gesneld. Het gonsde van de geruchten. Vrouwen, huwbare dochters en jonge dienstmaagden werden uit voorzorg verborgen gehouden, goud en andere kostbaarheden werden begraven, en paarden en koeien werden naar dichte plekken in het bos geleid. De Nederlanders keken met afschuw naar de bacchanalen die de Kozakken aanrichtten. Deze stonden al gauw bekend als liederlijke, uren in de wind stinkende halfwilden. Het waren overigens ook vechtjassen van formaat.

MOEIZAAM CONTACT MET ARNHEM

De Fransen trokken zich via Hattem terug op Deventer, aldus Hattems burgemeester. Even later arriveerde er een brief uit Arnhem met toestemming voor buitengewone uitgaven ten behoeve van de Franse troepen, maar ja, die lui waren er niet meer, er waren nu anderen. De brieven uit Arnhem van 12, 17 en 18 november, die bedoeld waren als antwoord op zijn noodkreten, waren dus door de feiten achterhaald. Ze kwamen aan op 19 november om 17.30 uur, zoals de burgemeester

nauwkeurig en met gevoel voor theater erop aantekende. Normaal noteerde hij alleen de dag van ontvangst.

Opvallend is dat er ook nog een briefje uit Arnhem van 18 november aankwam dat al op de 19^e om kwart voor tien in de ochtend arriveerde. Het kon dus wel snel. *'Terwijl er een expresse naar Hattem gaat, neem ik de vrijheid U Edel Gestrengede namens de prefect te vragen wat men weet van Campen Elburg, etc. Zutphen is gisteren morgen, den 17den, opgeëischt. Men zegt ook dat het gekapituleert heeft. Zoo dat waar is, liggen wij bloot. Het schijnt dat vele Pruissische troepen afkomen. De expresse wacht te Hattem, zoo mogelijk, op antwoord van Zwolle'*, schreef J.F. Scheidius, griffier van het gewestelijke bestuur, uit Arnhem. Dat van die Pruisen had hij wel goed gezien. Op 30 november namen ze Arnhem stormenderhand in, wat honderden mensen het leven kostte. Heel wat anders dan de drie gevallen bij het Katerveer.

De burgemeester van Hattem kon pas 7 december weer aan de prefect van Arnhem schrijven: *'daar ik nu het geluk heb om weder de vrije communicatie met de hoofdstad te genieten.'* Al die tijd was briefverkeer dus onmogelijk geweest.

HOE STEL JE HONDERDEN KOZAKKEN TEVREDEN?

De burgemeester van Hattem beschreef dat het intussen een voortdurend doortrekken van Russische en Pruisische troepen geworden was, waardoor de gemeente geheel werd uitgeput en geruïneerd. Eerst bivakkeerden de troepen net buiten de stad en eisten van alles: eten, drinken en noem maar op. Er waren erg veel troepen gepasseerd die allemaal moesten worden gevoed: 'Nu liggen er 60 Kozakken met 70 paarden, die regelmatig via Veessen en Welsum naar het kamp voor het nog door de Fransen bezette Deventer patrouilleren. Zij hebben daar elke keer een gids te paard bij nodig. Met het leveren van wagens karren en paarden ben ik voortdurend bezig geweest. Er is tot nog toe geleverd "lakens en linnen, hooy, stroo, haver, turf, hout, vleesch, visch, brand(stof), brandewijn,

'HET NEDERLATEN VAN DE VISCHBRUG TE KAMPEN EN HET BINNENRUKKEN DER COSAKKEN, OP DEN 30STEN VAN SLACHTM^D 1813.' Prent van Abraham Vinkles, 1814-1816. (Collectie Rijksmuseum)

genever, bier, zout, azijn, zuiker, koffij, en dit houd nimmer op, waarom dan ook deze stad bezwijkt onder de last'. De uitgaven voor de troepen schatte de burgemeester op f 1100-1200 per week. Waar moest dit heen? De gemeentekas was leeg. Hij had zoveel mogelijk op de pof gekocht met afgifte van een bon (kwitantie). Alleen het nodige was geleverd; er werd dus geen geld over de balk gesmeten.

Vergelijkbare problemen beschreef de plaatsvervangend schout van Zalk, de schoolmeester Jan Steenberg, in brieven aan zijn baas, de schout Schlosser, die deze periode in Zwolle doorbracht. De burgerij had grote overlast van de inkwartiering gehad, de troepen lieten zich van alles voorzetten, desnoods onder dreiging. Vermaak was er echter ook, want de Kozakken konden mooi zingen en dansen. Ze dronken grote hoeveelheden jenever met peper en waren verzot op vis en jonge meisjes. Steenberg: *'Heden hebben we Cozakken gehad die den haver en genever hebben opgebruikt. Zometeen krijg ik een officier met 40 man die voor 200 mannen brandewijn, genever, hooy, haver en eten moeten hebben. Mijnheer! Ik sta in gevaar. De schrik is ons nog niet over. Mijne vrouw en ik zijn hard behandeld. Onze kinders vluchteden schreijende.'*

KAMPEN

Op 20 november hadden ruim tweehonderd Kozakken aan de Gelderse dijk een kampement betrokken. Daar werd het een komen en gaan van honderden mannen tegelijk. Ze moesten door de stad Hattem worden verzorgd, wat meer dan f 10.000 heeft gekost. Op de 21^e is het geschut, bemand door de Zwolse burgers, plus een aantal Kozakken naar de IJsseloever tegenover Kampen getrokken. Na het lossen van een schot en met hulp van Kamper burgers maakten ze zich snel meester van die stad. De Fransen in Kampen, tachtig man onder leiding van kapitein Serrurier, konden geen kant op en gaven zich over.

KOZAKKEN VANUIT HEERDE NAAR APeldoORN

De Fransen in Deventer vielen de Apeldoornse bevolking lastig om voorraden te leveren. Sommige vooraanstaande inwoners van dat dorp, onder wie Van Kinsbergen, werden dat gauw zat. Ze stuurden in de nacht van 20 op 21 november Jan ten Harmsen naar de Kozakken in Zwolle. Hij hoefde echter slechts een deel van de reis te maken, want in Heerde trof hij door bemiddeling van burgemeester Van Meurs al een Duitssprekende officier, Alexander Gaguine, aan. Deze ging in burgerkleding mee naar Apeldoorn. Na overleg aldaar verscheen hij op 22 november vroeg met enkele tientallen Kozakken vanuit Vaassen op het Loo en diezelfde dag werd Apeldoorn genomen.

SCHIPBRUG FORTMOND-VEESSEN, 23-26 NOVEMBER

De Fransen uit onze omgeving hadden zich, zoals gezegd, teruggetrokken op de vesting Deventer en wilden die stad niet overgeven. Om die vesting gemakkelijker te belegeren oordeelden de Kozakken het handig dat er een tijdelijke brug in de buurt zou worden gelegd, geïmproviseerd op basis van schepen die tegen elkaar

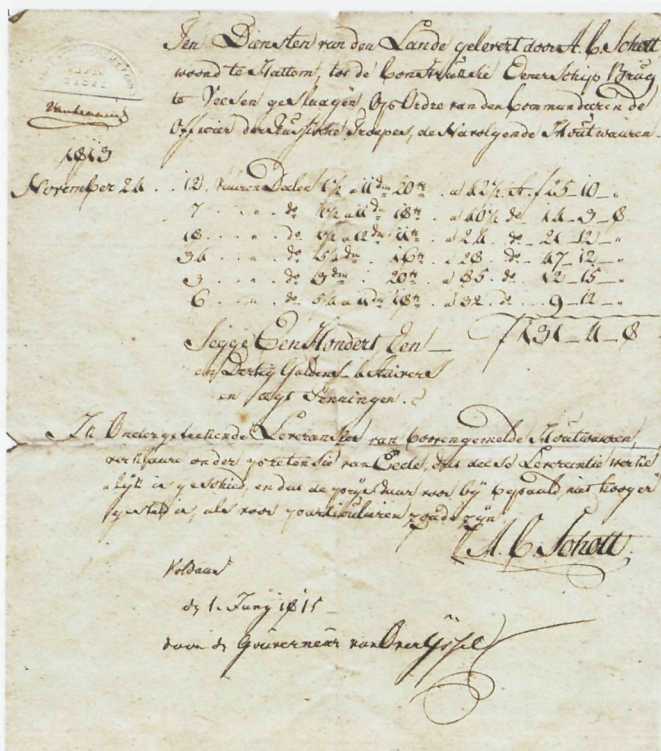
Deze illustratie laat de Basjkieren zien. Deze mannen stonden onder leiding van Alexandre Gaguine, die, komend vanuit Heerde, Apeldoorn heeft bevestigd.

Nog geen week later zaten ze in Den Haag op het Lange Voorhout.

Tekening van N.J. Penning in 'Dagboek van Baake'. Bron: Collectie gemeentearchief Den Haag.

op een rij dwars over de rivier werden gerangschikt. Voor het vormen van de schipbrug gaf de maire van Wijhe schippers die langsvoeren het bevel om aan te meren of voor anker te gaan. Na overleg met personen die bekend waren met het vaarwater, werd besloten de brug te slaan tussen Fortmond en Veessen, ter plaatse van een krib die nu nog de Kozakkenkrib heet.

Fortmond was hoog gelegen en bleef ook bij hogere rivierstanden nog droog; ook was de rivier daar smal, veel smaller dan bij het Wijhese veer bijvoorbeeld. Er werden voornamelijk beurtschepen gebruikt voor de brug, ruim twintig in getal. Over de schepen heen werden planken gelegd. Onder andere leverde men vanuit Hattem *'eenige wagens met planken voor de brug te Veessen door generaal Prins Gagarin gerequireerd.'* Hiertoe kreeg de burgemeester op 25 november om 15.30 uur een verzoek van de ingenieur der bruggen aan de IJssel, J.H. van Gameren, geschreven in Veessen op dezelfde dag, luidende: *'Ingevolge order van den Prins Gagarin, commandant der Russchen troupens moet ik Uw Edele bij deze inviteeren mij dadelijk te Veessen te zenden alle planken welke in uwe Mairie aanwezig zijn ten einde de gerequireerde brug te formeeren. Uw Edele gelieve de planken dadelijk op wagens te transporteeren op*

Lijstje met benodigdheden voor de Schipbrug.
Bron: SA EHH

Veessen.' De volgende dag kwam er een vriendelijk bedankje binnen voor de spoedige hulp, met een lijstje van de geleverde tachtig vuren planken.

A.C. Schott in Hattem was de leverancier van de planken 'tot de constructie eener schipbrug te Veessen geslagen op ordre van den commandeerende officier der Russische Troepes.'

Zijn kwitantie beliep een totaalbedrag van f 131-4-8, oftewel 131 gulden, 4 stuivers en 8 penningen. Hij leverde vuren planken van 11 of 12 duim breed, 37 stuks van anderhalve roede lang (ongeveer 6 meter) en 40 van 5/4 roede lang (ongeveer 5 meter). Op 26 november 1813 was de schipbrug gereed.

Een van de schippers met een schip in de brug was Jan Willems Snippe uit Zutphen. Hij schreef in januari 1814 nog een verzoekschrift, mede namens zijn collega's aan de soevereine vorst. Hij vroeg of ze niet uit de schipbrug, waar ze al sinds 23 november in vastlagen, konden worden vrijgemaakt en welke schadevergoeding ze tegemoet konden zien.

Wanneer er een eind aan de brug is gekomen, is niet duidelijk, maar dat moet haast wel in februari zijn geweest bij het geweldig hoge rivierwater en de ijsgang, waar we later nog op terugkomen. Het hoge water maakte de brug immers onbereikbaar, dus nutteloos, en de ijsgang zou hem zondermeer hebben vernietigd, als hij niet bijtijds was ontmanteld.

De Kozakkenkrib en de Kozakkenlinde

De Kozakkenkrib is niet het enige in onze omgeving dat herinnert aan de Oekraïners die de Fransen verjoegen in 1813. Onder Wapenveld staat in de Bruggenhoek op de kruising van de Revelingseweg en de Hogestraat de Kozakkenlinde. Het is een nieuwe boom ter vervanging van de oorspronkelijke, die op 27 oktober 2002 is omgewaaid. Naar men zegt, hebben de Kozakken bij deze linde gebivakkeerd en misschien dode paarden begraven.

Huis- en rijtuigschilder, tevens herbergier Westenberg, maakte een schilderij van de schipbrug, naar men zegt moeten er zelfs drie of vier uitvoeringen van zijn.

LEVERANTIES EN TRANSPORTEN

Niemand ontkwam eraan om de Kozakken van hun natje en droogje te voorzien, en soms veel meer dan dat. Zo ook de omwonenden van de schipbrug. Hendrik Jan Bakhuis bijvoorbeeld woonde op IJsseldijk 5 in Veessen, bekend als de ver-

Ik ondertekende Hendrik Jan Bakhuis den
 11 Decr. 1813. Bij ondertekening desal dat mij door de Russ.
 Sibbe Cosakken op den 11 Decr. 1813 is ont-
 vonden afgenomen
 Een paar Paarden waardig - 190 -
 twee Mudde Haver - - - - - 6 -
 Zestig flessen met Jenever - 36 -
 vijf Zaadzakken Jenever - 6 -
 Aan diverse glazen - - - - - 2 -
 Totaal 190 + 6 + 36 + 6 + 2 = 239
 Gedragende alre te Samen 239
 Guld

H. J. Bakhuis

Declaratie van H. J. Bakhuis. Let op de jenever ('Zestig vlessen met jenever')! Bron: SA EHH

bestemmingen als Wijhe, Twello, Zwolle etc. Op 11 december werd hem zijn paard ter waarde van f 190 afgenomen, alsmede een paar laarzen, twee mud haver, zestig flessen jenever (dat een boer zo veel in huis heeft!), vijf zaadzakken en een stuk of wat glazen, alles ter waarde van f 59. Later zouden getuigen over het paard verklaren: 'dat het hun zeer wel bekend is en gezien hebben dat op den 11 december 1813 door de Russische Kosakken uit de stal van Hk. J. Bakhuis is genomen een zwart vierjarig ruipaard waarmede de Cosakken zijn weggereden zonder betaling nog (noch) dat het is teruggebracht geworden.'

LEVERANTIES DOOR ANDERE VEESSENAREN

In Veessen is in 1825 f 561,63½ afgerekend met in totaal 21 gedupeerden. Zij tekenden allen een kwitantie. Er zijn gedetailleerde specificaties bewaard gebleven.

De Kozakken pikten niet alleen zaken die ze nodig hadden voor gebruik, zoals paarden, laarzen, haver, hemden, zaadzakken, koperen ketels, dekens en lakens, maar ze roofden ook dingen om de 'heb', zoals een paar zilveren broekgespen van Gerrit van Marle jr., een kamizool van Willem Grave en een messchede met zilveren punt van Jan Schoonhoven. Albert Vos moest 20 gulden aan contant geld afstaan, Maria Doornink, de weduwe van Gerrit Doornink, *f* 16,50 en Roelof Hendriks Boer 23 gulden. Nogmaals Gerrit van Marle jr. *f* 2,00, Janna Egbers, weduwe van Harmen Toons, *f* 9,00 en Jan Gelderman *f* 8,20. Dat riekt toch naar ordinare diefstal.

LEVERANTIES DOOR HEERDENAREN

Veel streekgenoten deden leveranties. Jan Andries Held, herbergier in de Dellen, heeft bijvoorbeeld precies bijgehouden aan hoeveel Kozakken of Saksen hij op welke dag heeft geleverd zonder dat hij daarvoor betaald kreeg. Het begon reeds op 20 november 1813 met vier Kozakken die een '*vles genever*' van 10 stuivers dronken en voor 8 stuivers brood, vlees en boter nuttigden.

Vanaf 23 november werd hij geconfronteerd met grote aantallen manschappen. Op die dag kwamen er 200 Kozakken die 14 flessen jenever soldaat maakten en 7 flessen wijn. De majoor en zijn officieren aten voor *f* 6. Op 25 november waren er 400 man, de dag erop zelfs 500. Dat was het hoogste aantal, maar bijna dagelijks ging het om aantallen van boven de honderd, en dat ging door tot 6 januari 1814.

Behalve brood, vlees en boter werd er ook koffie geleverd en haver, brandewijn, hooi, gerst, bier en kaas. Op 17 december kwamen de eerste Pruisen, twee dagen later Saksen en op 20 december Russen. Al met al moest de herbergier jaren wachten op de 222 gulden die hij hiermee had voorgeschoten. Wat Heerde betreft, is zijn declaratie een van de zeldzame die ook zo gedetailleerd is. Hij loopt van 21 november 1813 tot 6 januari 1814 en in die tijd gingen er in totaal 199 flessen jenever doorheen.

Enkele andere declaraties zijn van de winkeliers Klaas van Zalk, Berend Boeve, Gerrit Gerritsen en Hendrik Kasteel. Zij noteerden elk half pondje tabak, elk loodje koffie, elke kop melk, elk kwart pond thee, elk kwart pond chichorij, elk oort* olie, elk stuk touw, elke lampenpit, kaarsen, snuiftabak, peper, suiker, tabak, elk dozijn lange pijpen, mengen* azijn, elk pond zeep en touw om haverzakken te binden.

Van de schoenmakers, kleermakers en smeden zijn er specifieke declaraties. Peter IJkink mocht een onderbroek van een Kozak verstellen. Zijn collega Maas Gerrits van Leeuwen verstelde ook wat kledingstukken. Hij rekende zelfs twee stuivers garen. Hij keerde ook een jas. Hendrik Kamphuis, smid, legde hoefijzers, evenals zijn collega's Van Apeldoorn. Gerrit Gerritsen leverde zwarte zijde en oranje lint. Jan van Lohuijzen lapte elf paar laarzen, Maas van Apeldoorn bijna drie keer zoveel. In november en december 1813 leverde Hendrik Meijer 449½ pond vlees en 15 ketels gekookte soep en op 1 februari 1814 aan zieke Saksen twee ketels soep, koffie, witbrood, jenever en worst. Jan Docter, bierbrouwer, leverde wat bier (jenever was meer in trek) en tamelijk bijzonder: '*koffy en boter voor 2 officieren in het*

huys der gemeente' voor 12 stuivers. Het maakt een mens wel nieuwsgierig wat hij met dat gemeentehuis bedoelde.

LEVERANTIES DOOR HATTEMERS

De eerste Kozakken die de rivier overstaken, hielden wacht aan de Geldersedijk en kregen daar haver en drank. A.C. Schott leverde, zoals reeds vermeld, op 24 november 1813 *'tot de construksie eener schipbrug te Veesen geslagen'* tachtig vuren planken. De rest van de leveranties door zijn stadsgenoten is vermeld op een grote staat die is opgemaakt op 31 januari 1816 en voor 75 mensen aangeeft wat ze allemaal aan de *'troepes der gecoaliseerde mogendheden'* hebben geleverd.

De verschillende leveranciers betitelden hun 'klanten' op allerlei manieren: *'voor de Koesakken'*, *'aan de Coezakken'*, *'gealieceerde troepen'*, *'voor de troepen van de verbonden mogendheden'*, *'voor de troeppe van zijn kijserlijke majestijt de keyser van Ruslant'*, *'voor de troupes'*. Het gaat om vlees, spek, wittebrood, grof tarwebrood, roggebrood, rijst, zout, azijn, jenever en brandewijn, aardappelen, erwten, haver, gerst, boekweit, hooi, stro, kaarsen, olie, brandhout en turf. De waarde van de geleverde sterke drank spande de kroon met ruim 742 gulden (meer dan 1.000 flessen), gevolgd door hooi (f 549) en vlees (f 524). De weduwe van Klaas Blom had de grootste vor-

Kozakken op een landweg bij Bergen in Noord-Holland, 1813. Schilderij van Pieter Gerardus van Os, 1813-1815. Titel: *Bewapende soldaten te paard in een lange stoet over een zandweg*. (RM)

dering uitstaan, namelijk voor ruim 513 gulden jenever (goed voor 732 flessen!). Rum was kennelijk meer bijzonder, en ook drie keer zo duur. Willem van Barneveld uit Zwolle leverde 13 flessen van 36 stuivers het stuk. Ook twee dozijn wijnglazen in een mandje kwamen uit Zwolle van G.J. Ovink. Hoe het soms toeging, beschrijft H. Kamphuis: *'door geweld ongeveerd twaalf vlessen jenever afgedwongen 10 stuiver per vles.'* De Joodse slager Mozes van Gelder had voor f 174 maar liefst 1.039 pond vlees geleverd.

Jan Hendriks van de Hoek, hooiweger in Zalk, had dezelfde problemen met de 'h' aan het begin van een woord als de Hattemers. Hij woog hooi af *'voor mijn heer Van Diek, koopman te Aattem'*. Drank is er erg veel geleverd aan de Russen. Zelfs de *'Sositeit'* ontkwam er niet aan. Die leverde in drie maanden 28 flessen wijn en de nodige *'genever'*. Jan Wever maakte weinig onderscheid tussen zijn klanten, maar was wel erg precies in wat hij leverde. *'Voor rekening der stad Hattem zo aan Fransche als Russische militaire officieren en gemeenen'* (= gewone soldaten). Uit zijn rekening blijkt ook dat hij de deftige vorm voor een snee brood gebruikte: *'drie boterhams 6 stuiver'*. J.B. Meijlink leverde in de maanden december en januari bijna elke dag enkele duizenden turven, en daar staat dan plots als vreemde eend in de bijt de volgende post tussen voor een Kozak die bij de tijd wilde blijven: *'een orlogieglas voor een Kozak voor 4 stuivers'*.

Er werden veel paardendiensten gevorderd voor transporten. Zoveel dat er uit Hattem soms wel over de honderd mensen tegelijk voor de militairen op pad waren. Veel viervoeters zijn er verminkt en gebrekkig geworden. Eind januari 1814 werden er in de provincie zelfs drie parken voor transportmiddelen ingericht. Uit onze regio moest elke gemeente permanent enkele wagens en paarden aan het park in Apeldoorn afstaan. Die werden dan regelmatig afgelost. De stremming van de scheepvaart door de schipbrug en het beleg van Deventer liet zich in Hattem bij de bevoorrading van de stad ernstig voelen. Arnhem lag met zijn voorraden op twaalf uur afstand; dat was met paard en wagen niet te doen. Zo vroeg de burgemeester eens of de rogge niet bijvoorbeeld van Arnhem tot Epe of Heerde kon worden gebracht met de opdracht om het vandaar verder naar Hattem te brengen. Stro was er helemaal niet meer voorhanden.

Zo ging er een keer een brief naar Arnhem, waarin de burgemeester het *'tafereel moest schetsen van de droevige staat ... zijnde de omstandigheden nog drukkender geworden, ja zodanig dat ik schier geen uitkomst zie.'* Op de 11^e december kwamen er aan het eind van de middag onverwacht 470 Kozakken met 500 paarden, die gelegerd moesten worden. De paarden werden uit nood op straat gezet. Vier lasten en twintig schepels haver en 12.000 ponden hooi moesten worden geleverd. De burgemeester wist zich geen raad hoe zich te redden. De Kozakken vergenoegden zich niet met gewoon eten en drinken. Nee, men eiste met geweld zaken die deze stad niet kon leveren, zoals gevogelte, rum, suiker etc. wat dadelijk in Zwolle gehaald moest worden. Prins Naryshkin in Zwolle eiste dat de burgemeester een magazijn aanlegde, maar waarvan moest deze dat betalen? Hij schoot al uit eigen zak geld voor. De adjoint maire* Partes schreef op 21 december naar de baas van het grote

magazijn in Arnhem 'dat de overgave van Deventer en het opbreken der brug te Veessen' de enige mogelijkheid was om het transport van het noodzakelijkste uit Arnhem via de rivier naar Hattem te verwezenlijken. Met wagens was dat schier onmogelijk.

SCHADE GELEDEN DOOR EPENAREN

Niet overal is er zulke nauwkeurige administratie van de leveranties bewaard gebleven. Van Epe weten we iets minder dan van de andere gemeenten. Negentien gedupeerden in Epe leverden een declaratie in vanwege geleden schade. Wat hun schade precies was, stond op die declaraties, maar die zijn dus niet bewaard. De eindbedragen per gedupeerde zijn wel nauwkeurig bekend en variëren van 5 tot 200 gulden. Er zijn ook paarden doodgereden of meegenomen. Dat zullen paarden zijn geweest van A. Overbosch, die f 130 declareerde, en G.A. Veldkamp, die een rekening van f 200 indiende. De andere bedragen zijn f 81 of lager.

DE FRANSEN GAAN OP STROOPTOCHT VANUIT DEVENTER

Zoals gezegd, hielden de Fransen de vesting Deventer langer bezet. Dat was ook het geval met de steden Venlo, Bergen op Zoom, Den Helder, Maastricht, Coevorden, Naarden, Grave en Delfzijl.

Op 4 januari 1814 smeekte de burgemeester van Heerde aan het begin van de

Kozakkenwachtpost, schilderij van Józef Brandt, een Pools kunstschilder (1841-1915), hoofdzakelijk van geïdealiseerde historische taferelen. Bron: 'Kozak straż' van Józef Brandt - Sotheby's.

avond Hattem om hulp, omdat de vijand uit Deventer was uitgebroken en over de dijk in zijn richting kwam: *'dat wij hier in de uiterste nood zijn, zonder wapenen en kruut, wat zullen wij doen?'* Hattems burgemeester moest zijn buurman teleurstellen, want daar hadden ze ook amper geweren, en al helemaal geen kruut en lood. Dus werd er ook nog een verzoek in Zwolle neergelegd om deze spullen uit die grote buurstad te verkrijgen. Hattems burgemeester schreef om tien uur 's avonds ook een bericht naar Arnhem over de situatie en dat hij een burgerverdediging georganiseerd had. Hij drong er ook op aan dat de soeverein vorst maatregelen zou treffen ten aanzien van de blokkade van Deventer.

Even later kwam gelukkig bericht dat de vijand zich weer in Deventer had teruggetrokken: *'Heerde 4 januari 1814 de burgemr van Heerde aan de burgemr van Hattem. Mijn Heer! Volgens informatie zouden de Franschen weder in de stad Deventer zijn, dus bedank ik provisioneel voor adistentie zoo de intentie mogt zijn ons dezulke deze nagt te verleenen. Uw dienstwillige N.S. van Meurs. (ontvangen in Hattem 4 januari 's avonds 10½ uur).'* In een P.S. aan zijn brief naar Arnhem schreef Hattems burgemeester vervolgens nog om half twaalf 's avonds dat hij inderdaad uit Zwolle geen munitie had kunnen bekomen. Een dag later heeft de burgemeester van Heerde een bode naar Terwolde gezonden, die terugkwam met het volgende rapport: *'dat hij gekomen was dezen voordemiddag bij het dorp Terwolde en aldaar op den dijk had zien aankomen eenige Franche gens d'armes welke een aantal wagens en karren bij zig hadden.'*

In Terwolde bij herberg De Lelij had hij de pech in de val te lopen en werd hij door dertig Franse infanteristen gevangengenomen. Zij vroegen hem of hij wist wie er gisteren op hen had geschoten. Kennelijk waren ze daar erg pissig over. Ze keken zelfs hem erop aan en vroegen of hij dat soms zelf was geweest. Hij zei dat hij het niet wist, omdat hij in Heerde woonde, daar zojuist vandaan kwam en een boodschap voor de schoolmeester had. De predikant van Terwolde had in de gaten dat hij zich in een benarde positie bevond en hem toen geroepen om te helpen om twee kisten uit een sloot te halen. De Fransen stonden dat toe. Bij de predikant aangekomen vond de bode dat er geen mankracht genoeg was om de kisten uit de sloot te krijgen en dat hij meer volk erbij moest halen, wat mogelijk een smoesje was. Vervolgens is hij naar nabijgelegen huizen gegaan en zo ontsnapt.

Op 7 januari schreef de burgemeester van Heerde aan die van Hattem: *'Heden nacht is mij door de burgemeester van Epe de zeer aangename tijding gecommuniceerd dat bij hem officiële tijding was ingekomen dat er gisteren avond 500 Pruißische troepes voor Deventer zijn gearriveerd. Ik heb daarop heden iemand afgezonden om zulks mede te vernemen, dog kan intusschen niet af zijn uwedele deze gewigtige tijding voorlopig te communiceren.'* Deze brief kwam dezelfde dag om kwart voor elf in de ochtend bij de burgemeester van Hattem aan. Verderop zullen we lezen hoe de Fransen in Deventer voortaan in toom werden gehouden.

HOOG WATER EN DIJKDOORBRAAK

Tot overmaat van ramp hadden onze toenmalige streekgenoten deze maanden niet alleen te maken met een dreigende vijand en bevriende troepen die hun het vel

over de oren haalden, maar ook nog met een dreigende rivier die overvol water en ijs(dammen) zat. De plaatsvervangend schout Steenberg uit Zalk schreef op zaterdagavond 12 februari om 11 uur 's avonds aan de burgemeester van Hattem het volgende:

'Het gevaar is groot. Eene kleine aanschuijving van het ijs en de nood is daar. Ik ben niet in staat u edele geregeld te kunnen schrijven. De aankomst van onzen kundigen dijkgraaf verlicht mijne zwaarigheden. Dit bekommert mijn nog: wanneer heden nacht eene doorbraak komt, hoe word u edele zulks gewaar? God beware ons in dezen nacht. In haast...' 'Bij de koepel van Buckhorst is de dijk 6 a 7 roeden (24-28 meter) lang opgeborsten langs en dwars en zit maar 3 a 4 voet aan de binnenzijde op de oude plaats het overige is alles verzet.' Doordat er ook veel regenwater in de Zalkerpolder stond, had men zelfs de grootste moeite een lijk ter aarde te bestellen.

De dag daarna rapporteerde Hattems burgemeester hierover aan de Commissaris in Arnhem. Hij legde uit dat bij dijkdoorbraak onder Zalk in zijn gemeente Wezep, Hattemberbroek en de Voskuil zouden overstromen. Het vee uit die gebieden was al naar boven gebracht. Wachtposten waren uitgezet. Alles was eraan gedaan om, indien nodig, hulp te verlenen. De Zalkers probeerden de dijk te behouden. Veel zou afhangen van weer en wind. De dijken onder Hattem waren in orde. Twee dagen later was dat laatste al een stuk minder. Toen dreigden de Geldersedijk en de Veendijk over te lopen. Er kwam veel water van boven, en naar beneden zaten er ijssdammen die de doorstroming stremden. *'Ik ben bijna van alle nabuurlijke betrekkingen afgesneden door d' inundatien en door de drukte kan ik niet alles behandelen en ook ben ik van een aantal mijner onderhorigen afgesneden.'*

In die tijd kon Hattem geen wagens en paarden voor het park leveren vanwege de verschrikkelijke watersnood. Verzocht werd alsjeblieft de twee wagens en drie paarden van Hattem die er nog waren, terug te sturen, aangezien ze nodig waren voor het dijkonderhoud. Tussentijds moesten er toch nog zes Hattemse wagens zorgen voor het vervoeren van krijgsgevangenen van het Katerveer naar Elburg. Op 24 februari was de grootste nood van het hoge water geweken. Door Gods goedheid en de inspanningen der ingezetenen werden de dijken (die Hattem en Zalk beschermen) behouden. Te Werven bezweek echter de dijk en te Wilsum was deze overgelopen. Het water zakte maar langzaam, de Hattemse burgemeester vreesde een tweede dooi,

Willem Frederik (1772-1843), erfprins van Oranje-Nassau. Later koning Willem I. De titel van deze pastel is 'Het Mantelportret', schilder anoniem, datering 1805-1810. Met dank aan het Rijksmuseum.

terwijl de ijssdammen er nog steeds waren. Hij stuurde veertig man met gereedschap naar de Hulsbergersluizen: 'Ze staan zeer gevaarlijk.' De Hattemers en Zalkers mochten dan gered zijn, de dijkdoorbraak bij Werven betekende een ramp voor de inwoners van de gemeente Heerde, met name voor de Wapenvelders, Veessenaren en Vorchtenaren. Het was in die tijd dat de prins kennelijk vanuit het westen een reis naar Zwolle wilde maken. Daarom vroeg zijn adjudant op 25 februari aan de burgemeester van Hattem om dadelijk informatie te geven over de situatie van het Katerveer over de IJssel naar Zwolle. De burgemeester kon meedelen dat er bij het Katerveer geen passage mogelijk was met rijuigen, omdat er geen ponten de rivier over konden steken vanwege het ijs en het hoge water. Hij adviseerde de prins daarom bij Kampen de rivier over te gaan en dus zijn reis op die stad te richten. De prins zou dus in de buurt komen. Begrijpelijk is in dat licht het volgende briefje van de burgemeester van Heerde van 28 februari dat dezelfde dag in Hattem arriveerde: 'Amice! Ik hoor hier bij gerugte dat zijne Hoogheid de Erfprins morgen de sluizen te Werven zou inspecteren en aldaar den doorbraak bezichtigen. Weet Uw Ed deswegens ook iets naders, zoo jaa, zult gij mij plaisier doen hieromtrent te informeren. Ik zend bringer dezès naar Zwol. Bij zijn retour heb ik hem gelast uw antwoord hierop te ontvangen.' Om 18.00 uur kwam er in Hattem bericht van de burgemeester van Zwolle: 'Den heere Erfprins is heeden morgen van hier vertrokken op Ommen, Bathmen en Goor na Twickel, van daar gaat ZH naar Coevorden. Ik ben in haast door drokte.' Dat was sneu voor burgemeester Van Meurs van Heerde. Zat hij zo zeer in de ellende, met de vijand dreigend dichtbij en een groot deel van zijn gemeente overstroomd door een dijkdoorbraak, komt

P. 20 febr. 1814
Amice!

Ik hoor hier bij gerugte dat zijne Hoogheid de Erfprins morgen de sluizen te Werven zou inspecteren en aldaar den doorbraak bezichtigen. Weet Uw Ed deswegens ook iets naders, zoo jaa, zult gij mij plaisier doen hieromtrent te informeren. Ik zend bringer dezès naar Zwol. Bij zijn retour heb ik hem gelast uw antwoord hierop te ontvangen. Ik ben voort met alle eijerigheid te informeren.

Heerde 28 febr. 1814.
Van Meurs.

P. 20 febr. 1814
Dwaal den 28 febr 1814.

Welke Getrouwde Heer!

Zijne Doord. Hoogh. den heere Erfprins is heeden morgen van hier vertrokken, op Ommen, Bathmen en Goor na Twickel, van daar gaat L. H. naar Coevorden. Ik ben in haast door drokte.

D. Burgen
Van Meurs

Boven: De burgemeester van Heerde hoopt dat de prins naar de dijkdoorbraak komt kijken. Onder: Jammer! De prins reist van Zwolle door naar Ommen. Bron: SA EHH.

de prins ook nog niet even aan. Jammer van die omweg over Kampen die de prins moest maken, anders had hij van het Katerveer misschien wel even over Hattem naar Werven kunnen gaan. Pas op 24 maart was het water zover gezakt dat de normale verbinding met Zwolle via het Katerveer weer was hersteld. (Achteraf gezien is de dijkdoorbraak in 1814 de laatste geweest van de polder Veluwe, wat niet wegneemt dat er later nog wel vaak wateroverlast is geweest, omdat het in de polder gevallen regenwater niet kon worden weggewerkt door het ontbreken van gemalen tot 1918, en ook het ontbreken van brandstof voor de gemalen tijdens de bezetting 1940-1945.)

De commissaris in Arnhem gaf op 17 februari toestemming om inwoners die door de overstroming gebrek zouden lijden, enkele levensmiddelen uit te delen uit de magazijnen bestemd voor de Russische en Pruisische legers. Pas op 5 maart kwam deze brief in Hattem aan. Iedere persoon boven de veertien jaar mocht rekenen op een pond brood, een half pond vlees, zes lood rijst of gort, twee pond aardappelen en een achtste fles jenever. De kinderen kregen de helft, maar geen jenever. Op 7 maart kwam er een briefje van de commissaris dat er geen misbruik van gemaakt mocht worden. Er moest echt sprake zijn van gebrek aan levensmiddelen. Per 22 maart besloten de commissarissen generaal dat de uitdeling van levensmiddelen aan noodlijdenden door de watersnood moest ophouden. Een paar weken later meldde de burgemeester van Hattem dat er geen uitdelingen gedaan waren aan mensen die door de watersnood in de problemen waren gekomen.

TRANSPORTEN VOOR DE GEALLIEERDEN DOOR VAASSENAREN EN EPENAREN

De eerste Vaassenaren die werden ingeschakeld bij de transporten waren Gijsbert Aarts Bossenbroek en Albert Krijgsman op 20 november 1813. Als laatste reed de weduwe van Berend Bomhof op 3 mei 1814 met haar paard.

Volgens Oud Archief Epe nummer 152 zijn vele Vaassenaren actief geweest met transporten voor de geallieerden. Enkelen van hen reeds vanaf 10 november, maar dat kan toch haast niet voor de geallieerde troepen 'zo Cozakken als Pruyschen' zijn geweest, want die waren toen de IJssel nog niet overgestoken. Misschien rekenden ze transport van vluchtende Fransen ook mee in hun declaraties die pas half 1818 te boek zijn gesteld. Peter Gerbrigs Dijkhof bijvoorbeeld was met wagen en twee paarden tien dagen actief van 10 tot 26 november, en Jan Egberts Kelderman vanaf 14 november, Hendrik Witman met kar en één paard vanaf 10 november en Lambert Diederik Middelburg met uitsluitend een paard ook vanaf 10 november. Vele anderen kwamen later op tientallen dagen aan de beurt, tot eind april van het volgende jaar aan toe. Veel onderscheid tussen werkdagen en zondagen werd daarbij niet gemaakt. *'Dat de transporten door verschillende militairen zo Cozakken als Pruyschen door elkander eygener autoriteit zijn gevorderd, zonder eenige schriftelijke orders of bevelen. Dat het altijd heen en weer en door elkander trok en men geen namen van corpsen of commandanten konde te weten komen. Dat het altijd oogenblikkelijk en meestal met dreygementen verzeld ging.'*

13. 11. 14

De eerste Epenaar die werd ingeschakeld, was Jacob Krijgsman met zijn paard; dit gebeurde al op 19 november 1813. Pieter de Bruin was 21 november aan de beurt. De volgende mannen die op pad gingen, vertrokken op 25 november 1813. Op die dag werden maar liefst zestien man tegelijk met wagens met twee paarden en drie met kar en paard ingeschakeld! Eind mei vonden de laatste transporten plaats. Sommige lieden hadden toen maar liefst 25 dagen met hun paarden gewerkt voor de geallieerden.

Dienst 1814
Gemeente
Vaassen
Arnhem
Provincie
Gelderland

De eerste Epenaar die werd ingeschakeld, was Jacob Krijgsman met zijn paard; dit gebeurde al op 19 november 1813. Pieter de Bruin was 21 november aan de beurt. De volgende mannen die op pad gingen, vertrokken op 25 november 1813. Op die dag werden maar liefst zestien man tegelijk met wagens met twee paarden en drie met kar en paard ingeschakeld! Eind mei vonden de laatste transporten plaats. Sommige lieden hadden toen maar liefst 25 dagen met hun paarden gewerkt voor de geallieerden.

Transport met Paard

Wauwe Albert Simons	van 25 Dec. 1813 tot 1 Jan. 1814	8 Dagen
Gerrit Jans Mulderkamp	10 - 18 Jan. 1814	8
Jan Boks	12 - 20 Jan. 1814	8
Willem Jans Hooven	7 - 16 Jan. 1814	8
Jan Westerbrock	13 Dagen	13
	29 Dagen met Paard	29
	22 - 29 Febr. 1814	8
	21 maart 1814	8
	19 - 20 Jan. 1814	8
	12 - 20 maart	8
Barent Peters van den Brink	25 Dec. 1813 tot 2 Jan. 1814	8
Jodem Langen	20 Dec. 1813 tot 1 Jan. 1814	9
Evero Jans Kalerhof	10 - 17 Jan. 1814	7
Jan Jans van de Giffen	22 Jan. 1 Febr. 1814	9
Jan Havelkes	11 - 19 Febr. 1814	8
Rodolus Bruikenhuis	10 - 18 Jan. 1814	8
Hendric Gerrits van de Ekte	17 Dec. 1813 tot 1 Jan. 1814	15
	12 - 20 Febr.	8
		8

1814

1 Febr.

De ondergetekende Weduwe Willem Jans
Bouwmeester Declareeren, Op den 1 Febr. 1814
door de forakt lieden Ontkrommen te Dijk
Een Laken
welkes Waarde is - - - - - f 4 - - -
Watfen ten Eerste Lijst 1814
De weduwe Jans niet schryven

Een lijst van transporten door Vaassenaren en een - de enige - declaratie van een weduwe die niet kan schrijven en dus een kruisje plaatst, maar wel een laken ter waarde van vier gulden kwijt is...

Al met al ging het in Epe en Oene om 73 mensen, die samen 868 dagen met een paard, een kar met paard, of een wagen met twee paarden op pad waren geweest. Voor een wagen met twee paarden kon f 4,50 worden gedeclareerd, voor een kar met paard f 3,00 en voor man en paard f 2,50 per dag. Verder werd er voor f 757 gedeclareerd door 21 mensen die allerlei zaken waren kwijtgeraakt of hadden geleverd. Gerrit Ariens Veldkamp was voor f 200 een stier en een paard kwijtgeraakt, Aart Overbosch een paard van f 130. Andere leveranties worden in Epe niet met name genoemd, omdat er wordt verwezen naar de afzonderlijke declaraties die, in tegenstelling tot die in Hattem en Heerde, jammer genoeg niet bewaard zijn gebleven.

TRANSPORTEN DOOR HEERDENAREN

Vanuit Heerde en Wapenveld zijn 77 mensen 91 keer met wagens, 40 keer met karren en 79 keer met losse paarden (alle met voerman uiteraard), in totaal 607 dagen op pad geweest in de periode van november 1813 tot en met maart 1814. Er is een gedetailleerd overzicht in tweevoud overgeleverd inzake de transportdiensten die de Heerdenaren leverden aan de Kozakken: in een lange lijst zijn elke dag, elke persoon en elk paard met zijn bestemming verantwoord, waarbij ook vermeld werd of het ging om Kozakken, Pruisen of Saksen. De totale kosten beliepen f 2.010 en de mensen hebben jarenlang op hun geld moeten wachten.

Egbert Willems en Lambert Teunis werden op 24 november 1814 als eersten door de Kozakken ingeschakeld om ieder met een los paard als gids naar Epe te gaan. Op dezelfde dag moest Gerrit Derks Steenbergem met zijn kar en paard naar Zwolle. Gerrit Boeve was op 8 februari 1814 de laatste die uit Heerde voor de Saksen op pad was. De reis ging met een wagen met twee paarden naar Zwolle.

Ook voetvolk was bruikbaar, want in november en december hadden negen mannen gedurende in totaal 66 dagen als gids gelopen, waarvoor zij 10 stuivers per dag kregen, dus in totaal f 33. Berent Meijer was zelfs voor vast als gids aangenomen door de Kozakken. Willem Meijer was op 3 januari 1814 gids voor de Kozakken, en wel van Heerde naar Fortmond. Van Heerde naar Apeldoorn bijvoorbeeld is vier uur afstand; daarvoor kreeg men 6 stuivers per uur, dus 24 stuivers, uitgekeerd. Dat zo'n gids ook nog terug moest, telde niet. Als hij zich de terugweg ook kon verhuren, had hij geluk.

TRANSPORTEN DOOR VEESSENAREN

Oud-burgemeester G.F.A.W. van Dedem van de per 1 januari 1818 opgeheven gemeente Veessen was in juli 1818 nog bezig met de declaraties van de transportkosten, gedragen door de inwoners van zijn voormalige gemeente. Er waren 40 Veessenaren en Vorchtenaren in 1813 met 118 wagens met twee paarden 200 dagen op pad geweest, met twee karren met een paard 2 dagen en als ordonnans te paard 60 man 101 dagen. In 1814 daarenboven met 54 wagens met twee paarden gedurende 193 dagen en 4 ordonnansen 8 dagen.

Steven van Marle sr. viel als eerste op 21 november de eer te beurt om met een wagen voor de Russische Kozakken naar Epe te rijden. Op dezelfde dag vertrok Steven van Werven met de Kozakken als gids naar Terwolde. Hij was hiermee twee dagen zoet. De inspanningen van Hendrik Jan Bakhuis passeerden eerder al de revue. Het laatste transport was op 6 april 1814.

TRANSPORTEN DOOR HATTEMERS

In november en december 1813 waren vanuit Hattem 203 keer wagens met twee paarden 491 dagen op pad geweest, 93 keer karren met een paard 188 dagen en 104 keer een man met een enkel paard als voerspan of als ordonnans 238 dagen. In de eerste vier maanden van 1814 ging er vanuit Hattem 245 keer een wagen op reis (589 dagen), 156 karren 390 dagen en 142 enkele paarden 335 dagen. Hiermee

spant Hattem de kroon van de gemeenten van de Noordoost-Veluwe. Op een enkeling na declareerde iedereen precies wanneer hij met hoeveel paarden voor wie dienst had gedaan. Die enkeling was Mozes van Gelder. Die kwam niet verder dan te stellen dat hij in 1813 met zijn paard 21 dagen op pad was geweest, en 28 dagen in 1814.

De laatste die op reis ging was de weduwe Meuleman. Zij ging op 10 mei naar Arnhem met twee Engelse officieren. De bestemmingen lagen meest in de regio: Zwolle, Oldebroek, Kampen, Zalk, Heerde, Veessen, Epe, Terwolde, Vaassen, Apeldoorn. Soms iets verder: Voorthuizen, Elburg, Nunspeet, Elspeet, Harderwijk, Arnhem, Raalte. Dries Immekeer maakte met zijn wagen en twee paarden vanaf 4 februari 1814 de reis van zijn leven: hij moest met Pruisische mannen naar Antwerpen! Daar deed hij zestien dagen over. Dat was nog eens een avontuur.

Van alles werd er vervoerd: (zieke) Pruisen, Russische Huzaren, (zieke) Saksen, Kozakken, Engelsen, maar ook munitie. Er waren periodes dat Hattem de grootste moeite had met het leveren van paarden en wagens. Met name ten tijde van het hoge water in februari 1814 zette men liever alle transportmiddelen in voor de dijkversterking. Juist toen was het schrijnend dat de aflossing in het park stroef verliep. Op 30 maart vond de commissaris van het park in Apeldoorn dat Hattem, omdat het water weer gedaald was, wel weer paarden kon leveren. Hoeveel moeite men soms had met het dienstdoen met paard en wagen blijkt wel uit het feit dat er op 9 april zelfs twee man uit het park deserteerden, te weten Cornelis Veluwenkamp en Gerrit Derks Hulsbergen. Even later klaagde de burgemeester dat Hattem nauwelijks paarden en wagens kon leveren voor het park Apeldoorn, omdat de meeste paarden versleten waren op de lange tochten die ze al achter de rug hadden. Hij vond ook dat er in Apeldoorn niet eerlijk werd afgelost, sommigen mochten eerder terug dan anderen. De burgemeester beschreef de desertie als volgt: er zijn Hattemers die na acht dagen zijn teruggekeerd zonder ontslagbrief, omdat ze niet wisten dat ze die nodig hadden. Hij voegde eraan toe: ik zal niet dan hoognodig wagens en paarden vorderen.

Op 13 april werd besloten dat Hattem voortaan twee wagens aan het park in Elburg, in plaats van aan Apeldoorn, moest sturen. In het park in Apeldoorn kwamen twee wagens uit Apeldoorn zelf, twee uit Epe, een uit Vaassen, een uit Heerde, twee uit Veessen, drie uit Nijbroek en een uit Twello. Losse paarden tot voorspan kwamen uit Apeldoorn, Heerde en Vaassen, elk een.

INKWARTIERING IN HATTEM

Keurige registers zijn bewaard gebleven, waarin per wijk op volgorde van de huizen alle gezinshoofden staan. Zij geven elke week aan hoeveel militairen elk van hen in huis had. Het register van wijk A - de stad - begint op 18 november en dat van wijk B, de Dijk, zelfs op 11 november. Wijk C is Hattemerbroek, Wezep, Voskuil en Duivendans. Tot half februari had iedereen wel volk in huis. Begin februari 1814 werd het druk. Getallen tot vijf, zes en acht ingekwartierden per huis komen

regelmatig voor. In Wijk D - het Veen - heeft Van Heeckeren van Molecaten niet extreem veel volk in zijn kolossale landhuis gekregen: maximaal acht. Vergeleken met de kleiner behuisden een schijntje. Er kon zomaar volk op de stoep staan, bij wijze van spreken. Zo brachten 147 mannen op 29 maart 1814 een nacht door in Hattem. Burgemeester Bricheau sputterde kennelijk een keer over de zware lasten die de Hattemers moesten dragen, maar hij kreeg per omgaande uit Zwolle de kous op de kop: *'De general commandant Narischkyn neemt het zeer kwalijk dat hij wegens alle gemelde punten lastig is gevallen. Hij verwacht dat u in al het nodige behoorlijk voorziet en laat u verantwoordelijk voor alle gevolgen die bij manquement van logement, levensmiddelen en fourage zouden kunnen profluereen.'* Hier wordt dus ronduit gedreigd met plundering!

HATTEM'S DETACHEMENT IN DE BLOKKADE VAN DEVENTER

We hebben al gezien dat de Fransen begin januari uit Deventer uitbraken. Dat was directe aanleiding om maatregelen te treffen. Op 8 januari 1814 schreef de commissaris uit Arnhem een brief aan de burgemeester van Hattem die per expresse werd verstuurd, maar desondanks pas op 11 januari om 5 uur na de middag arriveerde. Alweer noteerde de burgemeester dus niet alleen de datum, maar ook het uur van ontvangst. De bode kreeg voor de bezorging van de burgemeester toch 16 stuivers. Hattem kreeg de opdracht om 48 man die dienstplichtig waren met bruikbare geweren, pieken*, grepen*, gavels* of andere instrumenten gewapend en behoorlijk gekleed zich op 15 januari des middags om 3 uur te Voorst bij overste Godefroij te melden als aflossing van degenen die daar lagen uit andere gemeenten tot intoomhouding van de vijandelijke bezetting van Deventer en tot verdediging van de burgers in de omgeving. Burgemeester Bricheau was de commissaris echter al voor geweest, want hij schreef zelf op 10 januari een brief richting Arnhem, behelzende dat de vijandelijke bezetting uit Deventer dagelijks uitvallen deed en de naburige dorpen plunderde. Na overleg met kolonel Von Buitenröder die bij hem langs was gekomen, had hij op zondag 9 januari reeds een detachement gevormd en naar Deventer gestuurd. Die groep, geleid door luitenant Van Doornum, bestond uit een hoornblazer, een sergeant, acht jagers met getrokken buksen en vierentwintig onderofficieren en fuseliers, gewapend met geweren en elk met twaalf scherpe patronen; meer munitie was er niet te vinden. *'Ik kan u verzekeren dat deze uitgetrokken vrijwillige manschappen met de beste geest op gisteren van hier zijn betrokken ... ik heb met de vestingcommandant de heer Schott dit detachement uitgeleid tot Heerde. Tot bewijs der goede geest dezer kleine stad, kan ik hier nog bijbrengen als dat 18 jongelieden reeds vrijwillig dienst hebben genomen bij de armee en dat de vrijwillige giften tot dusverre bedragen een som van f 1800 en dit is in een tijd dat Hattem zo veel heeft geleden met de militaire doormarchen en inkwartiering.'* De trage communicatie met Arnhem dwong de Hattemse burgemeester dus tot eigen initiatieven.

Bij aankomst van het detachement voor Deventer mopperde de Russische commandant aldaar over de slechte staat van de bewapening ervan. Aldus een schrijven van 11 januari uit Twello van burgerluitenant Van Doornum. De geweren wa-

ren niet schoon, maar Van Doornum was ad rem: *'... vriendelijk te kennen gaf dat ik zoo wel een Franseuze met een vuil als met een schoon geweer konde dood schieten.'* Hij voelde zich overigens gefopt, want buiten de Hattemers waren er nauwelijks nog andere burgersoldaten. Over de troep was hij positief: *'Ben zeer content over het gedragt mijner manschappen'* en *'mijn manschappen zijn vol goede moed, wat kan ik meer verlangen.'*

In een schrijven van 14 januari stelt Van Doornum het thuisfront op de hoogte van het feit dat hij zich bij zijn commandant, de overste Godefroj, had gemeld, die op een uur gaans afstand zat. Die wist nog niet eens dat de Hattemers er waren. Toen ter sprake kwam dat de Hattemers erop rekenden na acht dagen, zoals beloofd, te worden afgelost, voer hij uit dat hij dat wel zelf uitmaakte. De Hattemer mannen zelf gaven hun luitenant te kennen met of zonder aflossing gewoon te zullen vertrekken. Uiteindelijk werden ze bijtijds afgelost. *'Op den 12 des nagts om 2 uren hoorde men van Deventer een cannonnade. Alles was binnen een quartier uur in gereedheid en was om 3 uren al onder het geschut van Deventer waar ik agter den dijk onse post houden. Daar lag men niet lekker. De vos (vorst) was sterk, te meer door den wind, gedreven wierd men sig aldaar houd bijeen te vergaderen en stookten goed vuur dog van voren verbranden en van agteren bevrozen wij, de ogen werden ons schuurlaken van den rook, egter men sag geen vijand, ofschoon mijne jagers, 2 sergeanten met scherpschutters hebben gepatrouilleerd door de gedemolleerde tuijnen voor Deventer.'*

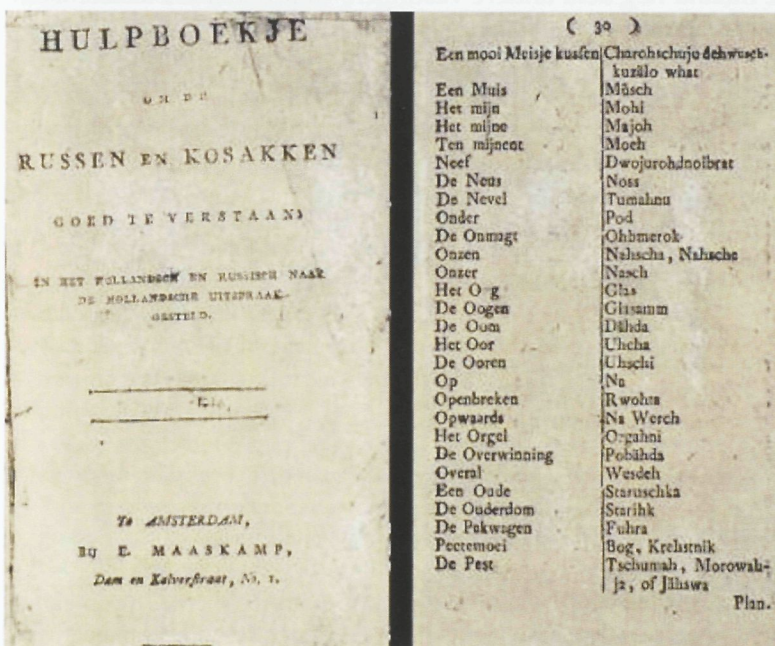
Op de terugweg werd op 18 januari in Heerde aangelegd in een tapgelegenheid. Blijkbaar trof men daar het volgende detachement onder luitenant Furstenberg dat van Hattem was vertrokken, want daar hoorde Daniel van Tol bij als plaatsvervanger van T. Koopman. Hij eiste drank, maar luitenant Van Doornum vond dat hij al genoeg had gehad. Van Tol antwoordde: *'Ik kan wel zien dat gij zelfs genoeg gebruikt hebt'*, waarop Van Doornum zei dat hij hem eruit zou werken als hij niet goedschiks ging. Hierop ging Van Tol de luitenant met zijn piek te lijf. Omstanders konden die aanval verhinderen, maar de scheldkanonnade niet.

Niemand ontsnapte aan de dienstplicht. De burgemeester vroeg 24 februari aan de commissaris zelfs of ook de predikanten en schoolmeesters mee moesten loten voor de blokkade van Deventer. Een antwoord op die vraag is niet bekend.

Er zijn lijsten van de detachementen Hattemers die in Voorst, Wilp of Terwolde zich voor veertien dagen moesten melden. Het tweede detachement werd aldus opgeroepen: *'Den burgemeester der stad Hattem requireert hier mede de navolgende manschappen (35 namen), vallende in de termen van de landmilitie, om zig te bevinden op de Markt te Hattem op dinsdag 18 januari 1814 's morgens ten einde om gewapend met pieken uit te trekken na Voorst en zig aldaar te begeven onder de ordres van de heer luitenant collonel Godefroj.'*

Bij het eerste detachement zaten nog eenentwintig vrijwilligers, maar vanaf het tweede detachement waren er al vervangers op de lijst, en dat werden er bij het derde al aardig wat. Zij zullen ongetwijfeld daarvoor een vergoeding hebben gekregen van degenen die liever in Hattem bleven. In het detachement van 12 maart

waren er op vijftig man maar liefst achttien met name genoemde vervangers! Eén keer werd er een bedrag genoemd voor het vervangen van een burgersoldaat. Op 9 april ging Gerrit Meijer voor f 13 veertien dagen naar de blokkade in de plaats van Lubbert Langevoort. Baron Van Heeckeren schreef voor Hendrik Beekman een briefje dat diens zoon Aaldert aan koorts leed en dus niet meekon. Op 12 maart vertrokken eenendertig man voor veertien dagen. Op 17 maart stuurde kapitein Harris uit Wilp twee mannen naar Hattem terug die door de strenge kou en gebrek aan dekens buiten staat van dienst waren gesteld, met het verzoek om er twee anderen voor in de plaats te sturen. Verder vroeg hij om voor elke Hattemer ook een deken te sturen, omdat ze zich door de kou ziektes op de hals haalden. De burgemeester moest hem - en dus ook zijn eigen burgersoldaten van het detachement - teleurstellen. De stad kon geen dekens leveren voor het detachement bij Deventer. Ook was de gemeentekas leeg, omdat die geheel uitgeput was door de 'menigvuldige leverantiën aan de troupes' waarvan nog niets was terugbetaald. Overste P. von dem Bussche in Twello verzocht op 19 maart om het contingent te sturen zo goed gewapend met geweer en vuurstenen als maar mogelijk was. Ook gebod hij hen van een deken voorzien, omdat ze die bij de aanhoudende kou nodig hadden. Vijf dagen later was de commissaris - tevens kolonel van de Landstorm - op inspectie bij de blokkade aan de linker IJsseloever voor Deventer waar hij met leedwezen zag hoe slecht de bewapening was en hoe onbekwaam de manschappen waren. Hij drukte de burgemeester van Hattem op het hart om beter volk te zenden in plaats van gebrekkigen en kinderen. De burgemeester zond de volgende dag een nieuw detachement naar Deventer en probeerde zoveel mogelijk

goede geweren en vuurstenen mee te geven, maar dekens ging niet lukken.

Ook op zaterdag 23 april vertrok een groep van 24 man 's morgens vroeg om halfzes 'ten einde naar Wilp te marcheeren en te dienen tot de bloccuade van Deventer.' Toen wisten zij nog niet dat ze het laatste detachement

ment zouden zijn. Zij maakten namelijk het einde van het beleg van die stad en de aftocht van de Fransen mee. *'De luitenant collonel van 't 1^e bataillon Landstorm gestationeerd te Wilp bij Deventer ontslaat door dezen het detassiment van Hartem, sterk 24 man, maakende een gedeelte van de eerste compagnie gestationeerd op 't Schol en bedank 't gemelde detassiment voor hunne getrouwe diensten.'* Getekend P. van de Bussche. Op 26 april keerde deze troep in Hattem terug. Tien keer was er een detachement van Hattem naar Deventer gegaan, meestal van vierentwintig man, soms meer. Ze waren tien tot achttien dagen weggeweest.

Afgezien van het detachement voor Deventer moest de stad Hattem zelf ook elke nacht door een kleine twintig man bewaakt worden. Op 11 februari 1814 schreef de burgemeester over het idee om weer een schutterij op te richten, zoals voor 1787, toen er twee compagnieën schutters waren en tussen 1795 en 1803 een compagnie jagers. Ook nog kort voor *'de omkeer van zaken in het gepasseerde jaar'* speelde men met het idee. De schutterij leek 21 februari weer vorm te krijgen. Ook voor deze dienst stond niet iedereen te trappelen. Daniël Treep en Berend Steenbergen stuurden op 15 maart hun kinderen in plaats van zelf te komen. Er werden vervolgens twee andere volwassen kerels opgetrommeld en de kosten van 6 stuivers per man verhaald op de weigeraars. Het parool* voor die nacht was overigens Turnhout, te beantwoorden met Tromp. Een paar lijstjes met wachtwoorden die afkomstig waren van de hoogste instantie, zijn bewaard gebleven. Het parool en het antwoord begon altijd met dezelfde letter en men liep het alfabet af. De volgende dagen was het: Uilenpas-Ulrich, Velsen-Verschuur, Woudrichem-Wassenaar etc.

Nadat de Fransen Deventer op 26 april 1814 hadden opgegeven, ontruimden zij in de daaropvolgende maand nog acht andere vestingen, waaronder als laatste Delfzijl op 21 mei van datzelfde jaar. De *'omkeer van zaken'*, zoals Hattems burgemeester het noemde, had zijn beslag gekregen. De Fransen waren het land uit.

Op 27 april kwam er in Hattem nog een briefje binnen, afkomstig uit Arnhem daterend 18 november 1813, dat al die tijd gedurende de blokkade in Deventer was blijven liggen! De inhoud was helder: de burgemeester moest toch echt zorgen dat de Franse troepen in zijn gemeente onderdak en levensmiddelen kregen die hij kon halen in Arnhem. Wat daarvan terecht was gekomen, hebben we kunnen lezen.

BRONNEN

Epe Oud archief inventarisnummer 152

Epe 19^e-eeuws archief inventarisnummer 1087

Heerde Oud Archief inventarisnummer 514

Hattem Nieuw Archief

Inventarisnummer 85 en 86 ingekomen stukken

Inventarisnummer 446-448 uitgaande stukken

Inventarisnummer 2840-2847 leveranties, inkwartiering

Inventarisnummer 3399, 3400 stadscommandant

The Liberation of the Netherlands (November-December 1813). From the memoirs du comte Alexandre Benckendorf, generaal van de cavalerie. Vertaald door Alexander Mikaberidze.

RGVIA: f. VUA, d 3376, part II, II. 85-114.

Brandt, H.C. 'Kozakkenkrib', in *Heerde Historisch* nummer 53, juni 1989. (Herman Cornelis Brandt, geboren in 1844 te Wijhe, overleden in 1914 te Epe, generaal-majoor buiten dienst. Na zijn pensionering in 1906 woonachtig in Epe en schrijver van diverse verhalen. Zie zijn overlijdensbericht in de *Eper Courant*, december 1914.)

Hoefler, F.A. 'De komst der kozakken te Hattem', in de *Gelderse Volksalmanak* 1902, uitgegeven te Arnhem door Gouda Quint. (Verwijzing naar Nijhoff's Bijdragen, N.R. deel VIII blz. 234 het relaas van A.R. de Flavard de Wolff.) Hoefler gebruikt een journaal van T.J. Furstenburg. Tijdgenoot Willem van Barneveld vond het verhaal van Furstenburg, voor zover hij het kon beoordelen, waarheidsgetrouw.

Hottinga, Adrie. Ep Steenberg en Jan Sterenberg. 'De Kozakkenlinde in Wapenveld, een historische terugblik', in *Heerde Historisch*, nummer 53, juni 1989.

Rook, A.J. 'In en na de Franse Tijd', in *Heerde Historisch*, nummers 11, 12 en 14, december 1978, maart en september 1979.

Smit-Buit, Willy. 'De bevrijding van Apeldoorn in 1813 en de rol van admiraal Van Kinsbergen', in *Felua*, 2013.

Wetering, Jan van de. 'Mijnheer! Ik sta in gevaar. De schoolmeester van Zalk en de Kozakken', in *IJsselacademie*, jaargang 24, nummer 3, september 2001.

ILLUSTRATIEMATERIAAL, MET DANK AAN:

Collectie E. Luikens (Callenbach, *Neerland's onafhankelijkheid hersteld*). Collectie Gemeentearchief Den Haag. Collectie Rijksmuseum Amsterdam (RM). Collectie Sotheby's.

De geschiedenis der Kozakken, Karel van Plotho, Haarlem: François Bohn, 1814.

Historisch Gedenkboek der herstelling van Neêrlands onafhankelijkheid in 1813. Vierde deel. Haarlem: De erven F. Bohn, 1913.

Historische vereniging Wijhe.

Hulpboekje om de Russen en Kosakken goed te verstaan. Amsterdam: E. Maaskamp.

Neerland's onafhankelijkheid hersteld, Dr. J.R. Callenbach, Nijkerk: G.F. Callenbach, 1913.

Streekarchief Epe-Hattem-Heerde (SA EHH).

NOTEN

- adjoint maire = adjunct-burgemeester
- affuit = onderstel, met of zonder wielen, voor een kanon
- gavel = gaffel = werktuig bij het hooien, meestal van hout met twee ronde tanden
- greep = werktuig voor het scheppen van mest, met drie of vier ijzeren tanden
- maire = burgemeester
- mengel = oude vochtmaat, circa 1 liter
- oort = kwart kan of pint, oude vochtmaat
- parool = wachtwoord
- piek = stootwapen met lange schaft en dunne ijzeren punt; het voornaamste wapen der zware infanterie vóór invoering van het bajonetgeweer (*Militair Woordenboek*)
- Rijnbond = een confederatie van vazalstaten van het Eerste Franse Keizerrijk, aanvankelijk gesticht uit 16 Duitse staten door Napoleon, nadat deze keizers Frans II en Alexander I van Rusland had verslagen in de Slag bij Austerlitz. Deze bestond van 1806 tot 1813.
- sous-prefect = onderprefect; een prefect is een bestuursambtenaar.

PRIJSVRAAG: TWAALF VRAGEN VOOR U (2)

ZIE OOK BLZ. 6/7

Vraag 7:

Aan wie behoort dit familiebedrijf vanaf 1937?

Vraag 8:

Wat is de naam van de molen?

Vraag 9:

Welk beroep is aan deze woning verbonden?

Vraag 10 (foto links):

a/ Naar wie is deze straat in Vaassen vernoemd?

b/ In welk jaar is deze persoon overleden?

Vraag 11 (foto rechts):

Welke school is later links op deze plek gebouwd?

Vraag 12 (foto onder):

Wat is de naam van deze straat?

EEN ZOEKTOCHT

ALINE VAN DAM-VINKE

Het was mijn betbetovergrootvader Berend Westenberg, die als ooggetuige schilderijen van de Kozakken-schipbrug maakte.

Berend Westenberg werd geboren op 11 september 1788 in Wijhe en is overleden op 3 juli 1873 in Veessen. Hij huwde op 22 februari 1812 met Teune Steinvooft, eveneens afkomstig uit Wijhe.

Het echtpaar werd in januari 1816 met attestatie ingeschreven als lid van de Hervormde Kerk van Veessen.

Zij woonden aan de IJsseldijk, rechts naast de afrit naar IJsselzicht.

Berend was 'blauwverver' van beroep, evenals 'tapper', d.w.z. dat hij een café aan huis had.

SCHIPBRUG TUSSCHEN VEESSEN EN VORT MOND GELEGT DEN 26 NOVEMBER 1815 OP LAST
VAN PRINS GAGARIN TEN DIENST DER R. K. KOZAKKEN TOT DE COMMUNICATIE VAN HET BELEG VAN DE VEST

De aanleiding voor mij om te gaan zoeken naar de originele schilderijen was het bezoek van een delegatie van het Russische televisienetwerk RTR, in de zomer van 2012. Men was op zoek naar herinneringen aan de Kozakken die twee eeuwen geleden in Nederland waren, dus ook in Veessen aan de IJssel. Hierover stond een artikel in *De Stentor*, met het verzoek of mensen die nog meer weten over deze strijders, contact wilden opnemen. Als kind kende ik al een van de afbeeldingen van de Kozakken-schipbrug; die hing als foto bij ons thuis.

Zodoende heb ik gereageerd en verteld over de schilderijen, hoewel ik op dat moment maar van een de verblijfplaats wist; bij familie. Een neef van ons wist dat er vier verschillende exemplaren moesten zijn, en zo is de zoektocht begonnen. Het heeft ruim een jaar geduurd, voordat ze allemaal getraceerd waren: in Alblasserdam, Zwolle, Heerde en Driebergen.

Uiteindelijk bleken drie van de vier eigenaren verre familie van mij te zijn, en allen hebben nog op een of andere wijze binding met Veessen.

Het is opmerkelijk dat de Schipbrug schilderijen in tweehonderd jaar eigenlijk dicht bij huis zijn gebleven.

Er is mij geen enkel ander schilderij van Berend Westenberg bekend.

Gezien de kwaliteit van zijn schilderijen ligt het voor de hand om te denken dat hij

SCHIPBRUG TUSSEHEN VEESEN EN VORTMOND GELEGT DEN 20 NOVEMBER 1813 OP LAST VAN PRINS GZAGAREN TENDIENSTE DER RK KOZAKKENTOT DE COMMUNICATIE VAN HET BELEGT

meer heeft getekend of geschilderd. Mocht er iemand zijn die meer weet over werk dat gesigneerd is met B. Westenberg, dan zou ik daar graag van horen. Doordat ik me ben gaan verdiepen in de Schipbrug en de Kozakkengeschiedenis, is de 'erfenis' van mijn betbetovergrootvader me zeer dierbaar geworden.

SCHIPBRUG TUSSEHEN VEESEN EN VORTMOND GELEGT DEN 20 NOVEMBER 1813 OP LAST VAN PRINS GZAGAREN TENDIENSTE DER RK KOZAKKENTOT DE COMMUNICATIE VAN HET BELEGT

Genealogie

Betbetovergrootouders	Berend Westenberg & Teune Steinvoort
Betovergrootouders	Hendrik Pieter Westenberg & Anna Hosdé van Assen
Overgrootouders	Hendrikus Westenberg & Hendrina Langevoord
Grootouders	Hendrina Westenberg & Gerrit Jan Vinke
Ouders	Hendrikus Vinke & Hendrika Willemina Eerligh
	Aline Vinke

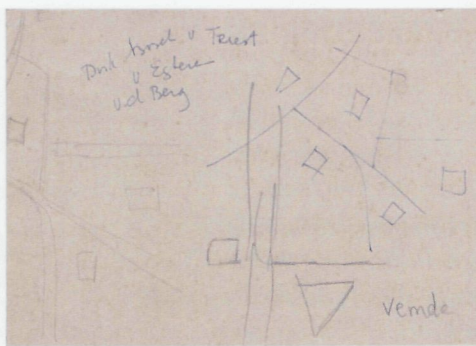
Foto's met dank aan de vier eigenaren en Museum Geelvinck.

LEZERSRUBRIEK

We hebben zo hier en daar gevraagd aan mensen of ze wellicht nog afbeeldingen (kaarten, foto's, schilderijen) hebben die in onze gemeente gemaakt zijn, maar waarvan men niet weet wie erop staat, wat het voorstelt of van wanneer het dateert. Meestal doen we dat via onze Lezersrubriek, maar ter gelegenheid van ons 200e nummer leek het ons wel leuk meerdere vragen op u af te vuren.

Vraag 1: We beginnen met een foto die we kregen van Alex Berkhoff. Alex verzamelt al sinds 1975 oude foto's en ansichtkaarten van onze gemeente, en daarnaast van de gemeente Heerde. Zijn vraag aan u is: waar is deze foto gemaakt? Het is een oude, dunne, originele foto van 15,5 bij 11,5 cm, gemaakt door de bekende Amsterdamse fotograaf Aug. F.W. Vogt. Hij trok met zijn gemotoriseerde bakfiets het hele land door. Kenmerkend voor hem is dat hij vaak zijn handtekening op de voorkant van de foto zette. Alex vermoedt dat de foto rond 1900 is gemaakt. De man die daar te zien is met zijn koffers, komt misschien wel helemaal vanuit Apeldoorn lopen. Alex wil graag weten waarvandaan de foto gemaakt is en welke beek/brug hier in beeld is.

Vraag 2: Ook had Alex nog bovenstaande foto, mogelijk een boerderij in Vemde. Er heeft ooit iemand een schets van de situatie gemaakt, met namen als Bosch, Van Triest, Van Egteren en Van den Berg. Zegt het u wat?

Vraag 3: Van Bert Kwakkel uit Amsterdam ontvingen wij de foto links. Volgens de verkoper zou het een fotokaart betreffen van 'Het Mosterdzaadje' in Gortel, maar Bert vindt dat het afgebeelde pand niet lijkt op het schooltje. Vroeger hadden schoolgebouwen hoge ramen met hoge vensterbanken, zodat de kinderen niet naar buiten konden

kijken en werden afgeleid van de lessen. Wie helpt Bert aan de juiste locatie?

Vraag 4: Al jaren vraagt Hannie Tijman zich af of dit huisje nu echt in de gemeente Epe heeft gestaan. Zo werd het haar als kind voorgespiegeld, als deze oude Ansichtkaart weer boven water kwam. Misschien ziet iemand van u herkenning?

Ze heeft het al aan diverse (oudere) mensen gevraagd, maar niemand herkent het. Het lijkt erop dat rechtsonder A. v. Nijkerk staat.

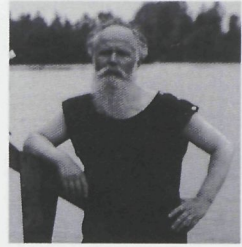

Zegt u dat meer over de schilder?

Vraag 5:

Gerrit Kouwenhoven stuurde twee foto's. Hij vraagt zich af of het een en dezelfde man betreft.

De illustratie links is van Zimmerman, die deze man in 1936 portretteerde. Iemand enig idee wie dit zijn?

Vraag 6: Van Marjan Hassink weten we inmiddels dat ze vaak foto's instuurt waarop een koorgezelschap staat. Zo ook deze afbeelding, waarop haar opa en oma staan. Oma Anne Hassink-Eiland is de vierde van links op de voorste rij. Opa Christiaan Hassink staat in de achterste rij, als zesde van rechts (de twee heren die een beetje aan de rechterzijde staan, meegeteld). Op het bordje staat: Zangersdag Wageningen. Wie weet of er nog meer Epenaren op de foto staan?

MEER WETENSWAARDIGHEDEN UIT 1814

WILLY SMIT-BUIT

* * Heden morgen om half negen, overleed, tot mijne innige droefheid, te *Vaassen*, mijn geliefde oudste Broeder, den Wel-Edelen Heer JAN BAPTIST HAACK, in leven Ontvanger te *Epe*, aan de gevolgen eener Borst-Waterzucht, in den hoogen ouderdom van 77 Jaren en 4 Maanden; waarvan ik bij dezen de eer heb aan Vrienden en Naastbeftaanden kennis te geven; mij van huune deelneeming verzekerd houdende, verzoek ik van Brieven van Condoleantie verschoond te blijven.
Ik heb de Eer met alle hoogachting mij te noeme.
Uwe bedroefde Dienaresse
J. C. H A A C K,
Weduwe van *Boxfelt*.
ZUTPHEN,
den 11 April 1814.

BIJ DE OVERLIJDENSADVERTENTIE VAN JAN BAPTIST HAACK

In de overlijdensadvertentie gaf Ida Cornelia Haack, weduwe van Wilnerus Wilhelmus van Boxfelt uit Zutphen kennis van het overlijden van haar broer Jan Baptist Haack. Ida en Jan waren kinderen van Frans Jan Haack en Catharina Elisabeth Backer. Het Haackshuis aan de Dorpsstraat (op het terrein van Vaassen Flexible Packaging) in Vaassen dankt zijn naam aan deze familie. De familie Haack had de Zuuker kopermolen in bezit, totdat Jan Baptist Haack deze op 17 april 1809 verkocht aan Jacob Thoen uit Amsterdam. Jan Baptist Haack was tot de leeftijd van 70 jaar ontvanger van het schoutambt Epe. Afgaande op de advertentie was zijn zuster Ida een zelfbewuste dame: condoleancebrieven hoefde ze niet, want ze wist toch wel dat de mensen met haar meeleeften.

BIJSCRIFT BIJ HET KNIPSEL UIT DE ARNHEMSCHE COURANT, 7 MAART 1814

Hieronder volgt een citaat uit de proclamatie van de Prins van Oranje op 2 december 1813, toen hij nog maar een paar dagen terug was op vaderlandse bodem:

'Ik zal myne bedenkingen aan Uwe wenschen opofferen, ik aanvaarde wat Nederland my aanbiedt, maar ik aanvaarde het ook alleen onder waarborging eener wyze Constitutie, welke uwe Vrijheid tegen volgende mogelyke misbruiken verzekert, ik aanvaarde het in het volle gevoel der verpligting, welke my deze aanneming oplegt.'

Hij wilde wel vorst worden, maar dan moest er ook een grondwet komen. Daarmee hoopte hij de regering onder de Oranjes ook voor de toekomst veilig te stel-

len. De verstokte Orangist Gijsbert Karel van Hogendorp had met vooruitziende blik allang een schets van een grondwet op de plank liggen, waaraan prins Willem nog heel wat veranderd heeft. Voornamelijk ten gunste van zijn eigen machtspositie. De staatsman A.R. Falck werd met voorbijgaan van Van Hogendorp zijn belangrijkste vertrouweling. Falck was algemeen secretaris van het door Van Hogendorp ingestelde Algemeen Bestuur en een groot voorstander van de vereniging van de Noordelijke en de Zuidelijke Nederlanden. Op 21 december 1813 werd er een grondwetscommissie bestaande uit politici-van-naam aangesteld. Dankzij het voorwerk van Van Hogendorp kon de commissie al in maart 1814 met een ontwerp voor een nieuwe grondwet komen. Het ontwerp werd voorgelegd aan een 'Grote Vergadering, representerende de Vereenigde Nederlanden'.

Een selecte groep van 600 notabelen uit het hele land werd geacht het Nederlandse volk te vertegenwoordigen. Kijkt u maar eens goed naar de namen op de lijst van stemgerechtigden. Van Dedem van Vosbergen uit Heerde en Ysendoorn à Bloijs van Cannenburg uit Vaassen staan op de lijst. Jonkheer Ysendoorn à Blois van Cannenburg moet het voldoening gegeven hebben dat hij niet langer wegens zijn katholieke geloof gepasseerd werd. Toen het op 29 maart 1814 op stemming aankwam, bleken 474 mannen in de Nieuwe Kerk in Amsterdam aanwezig te zijn. Ze konden alleen voor of tegen stemmen. De uitkomst was dat de soevereine vorst met de grondwet in de hand zo ongeveer zijn eigen soevereine gang kon gaan. Van democratie had men toen nog geen kaas gegeten.

LYST van 74 *Nijvelde* Personen.
uit het Departement
VAN DEN BOVEN-YSSSEL.
Bestemd om, met een evenredig aantal Notabelen der overige Departementen, te worden
opgeroepen, tot beoordeeling van een
Ontwerp der Grondwet voor de Vereenigde Nederlanden.

N A M E N.	WOONPLAATSSEN.
N. L. le Baileur.	Z. Bommel.
D. L. van Brakell tot den Brakell.	Zoelmond.
A. van Borselen van Wade nooijen.	Wadepoeljen.
J. Prantsen.	Arnhem.
J. Bricheau.	Hâtien.
D. W. van der Brugghen van Kermestein.	Ljenden.
Van Blijland van Marienweerd.	's Hage.
F. S. van Blijlandt Halc.	Arnhem.
F. B. van der Capellen van Russelt.	Zuiphen.
H. C. Cremer.	Doestichem.
Van Dedem van Vosbergen, <i>Schier.</i>	Heerden.
R. E. van Dorst tot Mediet.	Vorden.
S. van Dräthstätt.	Elburg.

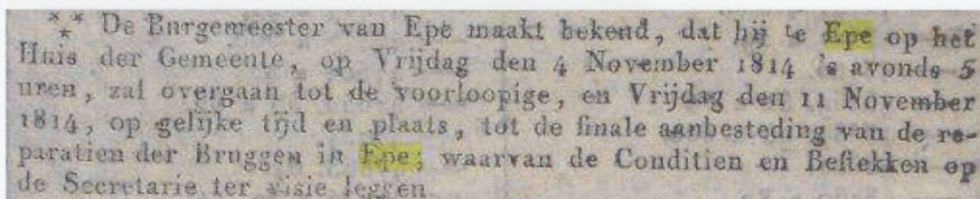

N A M E N.	WOONPLAATSSEN.
H. van Westerveldt.	Harderwijk.
E. J. Wentholt.	Arnhem.
W. J. Westenberg.	Lochem.
E. W. van Westerholt van Hakfort.	Vorden.
Ysendoorn à Bloijs van Cannenburg.	Vaassen.
J. H. van Zijlen van Nijvelt.	Barneveld.

Ne. Varietur,
De Algemeene Secretaris van Staat,
(geteekend) A. R. FALCK.

200
1813

ART. 11

Vanwege de vereniging van de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden werd de grondwet in 1815 aangepast en korte tijd daarna ging de 'soevereine vorst' hoger op: hij werd Willem I koning der Nederlanden.

^x ^u De Burgemeester van Epe maakt bekend, dat hij te Epe op het Huis der Gemeente, op Vrijdag den 4 November 1814 's avonds 5 uren, zal overgaan tot de voorloopige, en Vrijdag den 11 November 1814, op gelijke tijd en plaats, tot de finale aanbesteding van de reparatien der Bruggen in Epe; waarvan de Conditien en Befecken op de Secretarie ter visie leggen.

BIJSCHRIFT BIJ KNIPSEL UIT DE ARNHEMSCHE COURANT, 27 OKTOBER 1814

Het krantenknipsel blijft dicht bij huis: Gerhardus Tulleken kondigt de finale aanbesteding van het reparatiewerk aan de bruggen in Epe aan. Daarover valt niet zoveel te melden, maar over de tijd waarin Tulleken in Epe aan het roer staat des te meer. Tulleken wordt in het krantenknipsel betiteld als 'burgemeester' van Epe, maar hij is ook 'maire' en 'schout' geweest. Deze vlaggen dekken steeds ongeveer dezelfde lading. Vaassen is een verhaal apart.

Na de instelling van de gemeenten onder Napoleon in 1811 werd de naam 'maire' ingevoerd. In 1814 werd de functie gewijzigd in burgemeester, in 1817 in schout en in 1825 kwam de burgemeester definitief terug (bij Koninklijk Besluit).

Vaassen werd in bestuurlijk opzicht heen en weer gepingpongd. In 1809 voegde koning Lodewijk Napoleon het kerkdorp Vaassen bij zijn nieuw gevormde schoutambt Het Loo, maar toen keizer Napoleon zijn broer de koning een jaar later tot aftreden dwong, werd Vaassen weer afgekoppeld. Ons land kwam bij het Franse keizerrijk en de kerkdorpen Vaassen en Oene kregen de status van aparte 'mairie', los van Epe. Isendoorn à Blois van de Cannenburch werd 'maire' van Vaassen; Tulleken van Epe (hij was al in 1809 werkzaam in het dorp). Vanaf 1814 combineerde Tulleken beide burgemeestersbanen; in 1817 werd hij weer schout. Op 1 januari 1818 werden Epe en Vaassen herenigd.

Mr. Gerhardus Tulleken was tevens notaris. Om de stroom van nieuwe wetten en maatregelen uit Den Haag in goede banen te leiden, kon je wel iemand gebruiken die aan de universiteit (van Harderwijk) gestudeerd had. De ambtsperiode van Tulleken werd gekenmerkt door een hoop gedoe. Hij mocht dan jurist zijn, maar hij had zijn zaakjes niet op orde en het gedrag van zijn vrouw Johanna Maria Magdalena de Vries liet ook te wensen over. In 1821 werd Mr. G.W. Van der Feltz de nieuwe schout van Epe.

BIJ HET KNIPSEL UIT DE ARNHEMSCHE COURANT, 27 AUGUSTUS 1814

Op 13 juli 1810 had keizer Napoleon Bonaparte het Koninkrijk Holland ingelijfd bij het Franse keizerrijk. Maar deze annexatie hield niet lang stand. Na zijn mislukte veldtocht in Rusland werd Napoleon in de verdediging gedrongen. De geallieerde tegenstanders van Napoleon stuurden op 9 november 1813 een troep Kozakken in de richting van de IJssel om verkenningen uit te voeren. Deze Kozakken vatten hun taak nogal ruim op, want ze gingen ertoe over de Fransen te verdrijven. Het verzet tegen de Fransen kreeg een nieuwe impuls toen de Prins van Oranje op 30 november 1813 landde op het strand van Scheveningen.

Napoleon deed op 6 april 1814 afstand van de troon en de nog overgebleven Fransen keerden onder vrijgeleide en met medeneming van hun wapens naar Frankrijk terug. Ruim baan voor Oranje!

Oranje kreeg voorlopig de titel 'soeverein vorst'. Hij pakte de zaken behoedzaam aan. Zijn regering was meer gebaat bij eensgezindheid dan bij omzien in wrok. Veel mensen hadden weliswaar aangepapt met de Franse keizer, maar de Oranje-vorst keek liever vooruit. Om toch iets aan de vraag naar bestuurlijke vernieuwing tegemoet te komen was er een grondwet in de maak. En toen de grote mogendheden besloten dat de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden samengevoegd moesten worden als schildwacht tegen eventuele nieuwe Franse agressie was de Oranje niet te beroerd om in 1815 koning te worden van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (Nederland en het latere België).

Willem Frederik, prins van Oranje-Nassau, was lange tijd niet in Nederland geweest en onbekend maakt nu eenmaal onbemind. De vorst wilde zich geliefd maken bij de bevolking en zijn verjaardag bood daarvoor een goede gelegenheid (geb. 24 augustus 1772). De Apeldoorners hadden voor het feest op 25 augustus flink uitgedapt. Geen wonder, want Apeldoorn had deel uitgemaakt van de voormalige hoge heerlijkheid Het Loo, wat inhield dat Apeldoorn en omgeving (ongeveer de huidige gemeentegrens volgend) van 1750 tot de Franse inval in 1795 onder direct bestuur van de Oranjes had gestaan.

Behalve ds. H. Hesselinck voor de toepasselijke preek, was nog een onmisbare coryfee ter opluistering van de plechtigheden aanwezig: luitenant-generaal Jan Hendrik van Kinsbergen. De vlootvoogd bracht zijn oude dag door op huize Welgelegen en had zich na zijn pensionering zeer verdienstelijk gemaakt voor de Apeldoornse gemeenschap.

In zijn jonge jaren was Van Kinsbergen in Russische dienst geweest. Voerde hij niet ooit het bevel over een troep Kozakken? Op zijn voorspraak hadden de Kozakken op 22 november 1813 Apeldoorn bevrijd. Maar de bevrijders werden een blok aan het been vanwege hun liederlijke gedrag. In augustus 1814 was Van Kinsbergen hen liever kwijt dan rijk, maar we lezen in het krantenbericht dat hij er niet onderuit kwam. *'Niettegenstaande Zyne Excellentie verzogt het niet te willen doen'*, werd hij geëscorteerd door een corps Kozakken. En dat allemaal in de *'Hooge Heerlijkheid'*, die formeel niet meer bestond. Maar het mocht de pret niet drukken.

En van het 'geschenk' ter aanmoediging van de feestvreugde kunnen we ons tweehonderd jaar later ook nog wel een voorstelling maken.

APELDOORN, den 26 Augustus.

Gisteren hadden de goede ingezetenen dezer gemeente, het ohuitsprekelijk genoeg, na tene reeks van zoo vele rampvolle jaren, voor het eerst wederom de verjaring van derzeiver zoo geliefden als geëerbiedigden Souvereinen Vorst en Heer, dezer hooge Heerlijkheid, zoo veel doenlijk plechtstaig te mogen vieren. De Eerwaarde Heer Hesseliack zeer bemind Leeraar dezer gemeente pogde in eene aliezints doelmatige en gepaste redavoering, naar aanleiding van Esra 6 vers 10 eene godsdienstige en zedelyke strekking aan de genoegens en vreugde van dien dag te geven. Zyne Excellentie den Heere Luitenant-Admiraal VAN KINGSBERGEN, den Eerbiedwaardigen Weldoener dezer gemeente ontving de hartelijke gelukwenschingen van de Heeren der Provisionele Regeering de Amptenaren en Officieren van de Landstorm alhier, en de gewone militaire eerbewijzingen, bij gelegenheid dat de Landstorm dezer Gemeente, der Gemeentens van Beekbergen, Vassen en Coorwyk, op het Loo, voorbij. Denzelven defileerden. Gemelde Zijne Excellentie betuigde zijne genoegens over de vorderingen in de militaire Evolutien, bewegen bij het defileren, en de drie verrijgde Salvoos; gaf een geschenk ter aanmoediging van deze brave verdedigers van hun vaderland, ten einde, op eene gepaste wyze zich vrolijk te maken. Een in deze hooge Heerlijkheid opgericht corps Kozakken, escorteerde met gemelden Heere Luitenant-Admiraal, niettegenstaande Zyne Excellentie, verzocht het niet te willen doen. De vreugde, het genoegens was op het gelaat van een ieder zichtbaar; den dag liep met gepaste vrolijkheid in landelyke dansen en vermakelykheden ten einde, des avonds wierd algemeen, schoon daartoe niet aangespoord, geheel vrijwillig, geillumineerd; geene ongeregelheden hoe ook genaamd, hadden plaats. En de ingezetenen van Apeldoorn, bewezen met sprekende daden, dat zij heden, gelijk altoos vrienden van goede orde geweest zijnde, hetzelfde blijven willen!

INHOUDSOPGAVE

<i>Ampt Epe: 200 nummers sterk!</i> <i>Aart Schurink</i>	1
Tweehonderd nummers <i>Fer Jantzen</i>	4
Prijsvraag: twaalf vragen voor u (1)	6
De 'omkeer van zaken' eind 1813, begin 1814: de Kozakken verjagen de Fransen <i>Gerrit Kouwenhoven</i>	8
Prijsvraag: twaalf vragen voor u (2)	36
Een zoektocht <i>Aline van Dam-Vinke</i>	38
Lezersrubriek	41
Meer wetenswaardigheden uit 1814 <i>Willy Smit-Buit</i>	44

VAN DE REDACTIE

Ampt Epe nummer 200 is uit! Dit themanummer is gewijd aan bijzondere gebeurtenissen, tweehonderd jaar geleden. Het waren barre tijden. Toen de winter van 1812 inviel, leed het leger van Napoleon in Rusland een gevoelige nederlaag. Sindsdien ging het bergafwaarts met het grote keizerrijk, waarvan ook de Nederlanden deel uitmaakten. Gelukkig was de bevrijding aanstaande en namen de Kozakken daarbij het voortouw.

Voor streekarchivaris Gerrit Kouwenhoven een goede reden om in de archieven te duiken. In een artikel vol spannende details neemt Kouwenhoven ons mee naar november 1813, toen de Kozakken uitzwermden over de Veluwe. Om hen van hun natje en droogje te voorzien was heel wat nodig, en dat moest door de plaatselijke bevolking opgebracht worden. Betalen? Ho maar. Kouwenhoven schetst een beeld van dappere bevrijders en tegelijk rare snuiters. Het vertrek van de Kozakken in 1814 gaf dan ook een gevoel van opluchting.

We weten hoe de Kozakkenbrug bij Wijhe eruit heeft gezien dankzij een schilderij van de herbergier Berend Westerberg. Maar u wist vast niet dat ons bestuurslid Aline van Dam-Vinke een nazaat is van Westerberg. Tot haar verrassing bleken er vier onderling verschillende schilderijen van de Kozakkenbrug te bestaan. In een artikel maakt ze de lezer deelgenoot van de resultaten van haar zoektocht.

Ook in 1814 bestonden er al enkele kranten. Daaruit heeft de redactie een selectie gemaakt van stukken die op onze omgeving betrekking hebben. Willy Smit-Buit plaatst ze in hun historische context.

Fer Jantzen attendeert u op de schrijvers in ons verenigingsblad. Wat zijn we in onze nopjes met hun bijdragen! De voorgaande 199 nummers van Ampt Epe bevatten artikelen die met recht parels genoemd mogen worden.

Ten slotte een verzoek om mee te denken over de vragen van onze lezers. En als klap op de vuurpijl een prijsvraag: Frans Schumacher heeft twaalf markante plekken voorzien van een toepasselijke vraag. Weet u de antwoorden, meld het ons! Natuurlijk valt er wat te winnen.

ATTENTIE: Op onze website kunt u de index inzien bij het artikel 'De "omkeer van zaken" eind 1813, begin 1814' (www.ampt-epe.nl/publicaties). Mogelijk was een van uw voorouders betrokken bij de leveranties aan en/of transporten voor de Kozakken!